

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

מאת אפרים שמואלי

א. מותו ועזבונו

כשנפטר ד"ר י. נ. שמחוני בברלין, בתרס"ו, והוא רק בן ארבעים ושתיים. — ירד אבל כבד על קהל הקוראים העברי, ובייחוד — על כל העוסקים במדעי היהדות.

ידוע ידעו, כי זו אבידה גדולה שאין לה תשלומין. שמחוני כבר נתפרסם כאחד מגדולי המלומדים שבדור בחקר היהדות, ברוב בקיאותו ובכוחו היוצרי, כ"עילוי" וגם כבעל מידות תרומיות. שחיבבו אותו על הבריות, ובייחוד על חבריו, כל העתונים וכתבי העת העבריים הספידו אותו כרוב העצמה וחיבה. כל העתונים וכתבי-אזכרה בקהילות הגדולות, כגון וארשה, לדוד, ברלין, וינה, בודשט וככמה קהילות קטנות.

למערכת "אשכול", שבה עבד שמחוני בשנת חייו האחרונה על האנציקלופדיה הישראלית, נתקבלו עשרות מברקים ומכתבים, דברי תחנונים והבעת צער, הם שמורים היום בגנוזים, הארכיון של אגודת הסופרים. קצתם של המברקים והמכתבים הביעו רק תדהמה וזעזוע נפש. הד"ר יעקב קלצקין והד"ר מ. סולובייטשיק, שני עורכי האנציקלופדיה שלא היו באותו זמן בברלין הביעו במברקיהם את זעזועי נפשם: איך נקטף בדמי ימיו! אחרים הוסיפו גם את הערכתם כמלים קצרות. מ. ד. קאסוטו כתב מפירנצי: "אחד האנשים היותר חיוביים במקצוע מדענו... עשה בי רושם גדול חיבורו המצויין על ר"י שלמה אבן גבירול שב"התקופה". ס. אהרנפרייט: "עמקו וידעו, בעל השקפה בהירה ומקפת", שמואל קליין מירושלים: "קראתי ב"הארץ" שהמנוח גמר תרגום "קדמוניות", ואתם רבותי, בטח תדאגו בעד פרסום הספר החשוב הזה" (היתה זו שמועה בעלמא. ואולי היתה כוונת העתון ל"קדמוניות היהודים בגד אפיון" ששמחוני תירגם יחד עם "מלחמת היהודים", הביעו הערכה ד. א. פריימאן, א. ש. קמנצקי, יהושע טהון, א. אסטוביצר, א. קמינקא, ל. כלי וועד. י. נ. אשכנזי כתב: "חבל על החכם הצעיר הזה, שהיה עתיד להיות שטייטשנר, שני, ונקטף בלא עתו". י. מ. גוטמאן התוודע: "אהבתי אותו אהבת ריע נאמן", והוא שבח מיוחד מפי מלומד חמור מוג וכורך שפתיים כפי שהיכרתיו שנתיים אחריו, יושב לפני על הקתדרה בבית המדרש לרבנים בברסלוי, א. י. בראוור, ש. א. הורדזקי ושי. דובנוב הספידו את איש האשכולות, שעוד עתיד היה להוסיף ולהעשיר את הספרות העברית. "אילו רק ענפים שנפל כלא עת", וניכר שהדברים לא היו מן השפה ולחץ, היטיב להביע את דעת חבריו וקוראי חיבוריו ז. ר. (ריבשוב, שור) ב"דבר", כיא סיון, תרס"ו: "תקוה גדולה למדענו ולספרותנו נדעכה, בדמי ימיו כראשית צעדי, והצעדים צעדי ענק, בטוחים ומבטיחים, רק שנות מספר על הבמה הספרותית וכבר אחד הראשונים, הודאיים, המבטיחים נצורות".

כארבע שנים לאחר טיירתו פירסמה הוצאת "אשכול" ספר מדעי חשוב, "ציונים, קובץ לזכרונו של י. נ. שמחוני ז"ל" (ברלין, תרס"ט). בו הובאו כמה מאמרים על פעלו, ביבליוגרפיה מפורטת של כל חיבוריו מאת א. ר. מלאכי ותולדות חייו, כשלושים

סופרים וחוקרים נתנו בקובץ זה כבוד ויקר למלומד הדגול, בעריכתו המצויינת של יעקב קלצקין, שפען ברנפלד, ידידו מברלין, כתב על שמחוני, שהצטיין במידת התמדה ובשנות חייו המעטות העשיר את ספרותנו המדעית עושר רב כמעט בכל מקצוע ומקצוע של מדע היהדות, ואף על פי כן, למרות סיור זה ירד לעומקה של ההלכה בכל דבר שעסק בו, שמחוני לא היה צנא מלא ספרא, כמי שאוצר ספרים מונחים וגנזחים ברחו, אלא חוקר ומבקר, צופה ומנפה — להוציא את הסולת.

נוגעים ללב דברי ההספר מעטו של ד"ר נחום גולדמאן, שהיה המזכיר הראשי של האנציקלופדיה, הוא תיאר את הפשטנות של שמחוני: "רבים היו יכולים לעבור עליו מבלי להרגיש את ערכו, מעולם לא הבלים את הידיעות והכשרונות שבו, את זכרונו החריף ובקיאותו העצומה. וכך היה גם לידידי הסובים כמין פלא תמיד, ובכל יום התפעלו ממנו מחדש. למדותו היתה באה לו כאילו מאלוה בלא מאמץ יתר, ומכאן צניעותו. הוא הטיפוס הפשטני של איש מדע הגדול באמת, המתייחס לידענותו בתמימות ובטבעיות". ביסודה של פשטנות זו מצא גולדמן אצילות נפש. רחוק היה המלומד מקנאה וקטנוניות, מעקשנות וממשא פנים, שתלמידיו חכמים משלהם ומשלנו אינם נקיים מהם. זו היתה תאצילות שבו, היא ניכרה ככך שעשה את הדבר הקשה ביותר כלאחר יד, כדבר המובן ממילא. עושה גדולות בלי הדגשה והטעמה ומתחבא בין המעשים. בשל שאר המעלות — מסיים גולדמן — היונו מפריצים אותו, בשל פעלה זו של אצילות הנפש אהבנוהו".

מכל דברי התדהמה על מותו הפאטומי והצער על האבידה הגדולה לספרות המחקר העברית עולה קול של הערכה למלומד שכבר הספיק לעשות גדולות, ודין לא הספיק לפתוח את כל אוצרו הטוב. הכל הכירו וידעו, שבדמותו ומפעלו נפגשו הספרות העברית החיה, סדנת היצירה, עם מדע היהדות, באמת לא היו רבים כמותו, שכתבו על כמה מתחומי היהדות בבקיאות מופלגת וכריב עניין, והכל כלשון חיה, שהשיגי היוצרים העברים הגדולים שבדורו הובילו בסגנונו, יעקב כהן היה ידידו הקרוב ועורכו, ביאליק היה פטרונו והמורל של ספר לימוד ההיסטוריה אשר חיבר, כללו של דבר, ניתן לומר בלשון חז"ל, שהד"ר י. נ. שמחוני נספד כהלכה, והיה ניכר בו שהוא בן העולם הבא.

אבל צא וראה חזיון מעציב זה: שמחוני היה רווק כל ימיו, ולא היו לו קרובים שיתעניינו במפעלו המחקרי (אומנם הוא מזכיר במכתביו קרוב בברלין, אבל רק לצורך העברת שכר סופרים, על אחותו, ראה להלן). את חיבוריו הגדולים עם הקטנים סיור על פני כמה וכמה במות, ואיש לא כינסם, כמה כתבייד שלו, שהכין לדפוס והחומר שאסף, אבדו כנראה, ואיש לא שם לב, הפרופ' דוידזון מספר ב"ציונים": "על פי מקרה באו לידי כשלושים מחבי רות מעובנו, בהיותי בברלין בקיץ שעבר מסר לידי הד"ר קלצקין חבילה אחת מחבילות מכתבים שהניח אחריו". פרופ' דוידזון תיאר תוכנו של מחבורת אלה: העתקי שירים ופיוטים, והעתק ספרו השלם של ר' משה אבן עזרא על שירת ישראל, הפרופ' א. מ. הברמן מודיעני, שאלמנתו של ד"ר קלצקין הוציאה למכירה סומ בית כמה כתבייד, ב"גנוזים" מצאתי שני כתבייד: האחד הוא מבוא לתנ"ך, שחלקו נדפס ב"דבר" ימי ישראל, חלק א', והשני הוא על תולדות הספרות העברית החדשה, שהוא התחיל לחבר אותו באיטליה, בר' יהודה אריה מודינא, שמהה לוצאטו ור' משה זכות, ואחריו האריך ברמח"ל, שני כתבייד אלה היו תמצית הרצאותיו ושיעוריו בלודו, כן מצאתי ב"גנוזים" כמה דפים של מאמרו על יהודה הלוי, בכתביידו, במחלקת כתביידיו של בית הספרים הלאומי מי האוניברסיטאי בירושלים מצוים כמה כתבייד חשובים, שהועברו לשם מעובנו של קלצקין ועליהם עוד ידובר, אף על פי כן חסרים כמה דברים כמו שיתברר להלן.

שמחוני האיש לא נשכח במהרה מלב ידידיו וקוראיו, אבל עזבונו הותך, וכתביו המפורסמים הולכים ונשכחים, ספריית "נפש" שליד אגודת הסופרים עושה חסד של אמת עם החוקר הדגול בכנסה כינוס ראשון כמה ממאמריו מן החשובים ביותר, שלא נס ליחסם. (המשך יבוא)

(3) ציונים, עמ' 34.

(4) שם, עמ' 19.

(*) הדברים המובאים כאן לקוחים מן הסכומ לאסופת מאמריו, שכיניתי: "בן-גבירול, הלוי, ביאליק, כספר הבאתי גם כמה מרשימותיו — רביר בקיור.

(1) הדברים להלן הובאו מן החיקים של שמחוני, הוצאת "אשכול" וכמה סופרים שבארכיון זה ירעמדו על הברכה עוזרי "גנוזים", ובראשם מר דב בן-יעקב, שטייער ביד.

(2) הרשימה נדפסה באחרונה בספרו "אור אישים" א', עמ' 211 וכו'.

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מגילון כ"ט תמוז תש"ס)

באת אפרים שמואלי

ב. שלבים בעלייתו

יעקב נפתלי הרץ שמחוני נולד בסלוצק שברוסיה הלבנה, בכ"ב טבת תרס"ד, 20 בינואר 1884, ונקרא על שם אבי אמו, יעקב נפתלי ברנשטיין שהיה בראדווין ובעל מידות וגם בראכה. מצאצאי בעל "פני יהושע" (ר' יעקב יהושע פאלק, נפטר בשנת 1752). אביו שמואל שמחוביץ היה תלמיד חכם משכיל, למדן אבל גם מושך בעט ובכמה לשונות — חזיון יקר המציאות ומפליא מאד כנסיכות התקופה והמקום. זמן מה היה כתב עיתון גרמני בפטרסבורג. גם הוזמן מטעם הממשלה הצארית אל ועידת הרבנים בשנת 1894. לאותה ועידה לקח הלמך המשכיל לפטרסבורג גם את בנו, בן העשר. הנער היה ער ודודו, הן בלימודי הקודש והן בלימודי החול ועשה בהם חיל, הרבה למעלה מן המצוי. עוד כמה פעמים נלווה אל אביו במסעיו של זה, ללמברג (לבוב) ולמערב אירופה, וכך ניתן בלבו גם העולם הרחוק מתחום המושב היהודי.

שמחוני גדל איפוא בכית אמיד של לומרי תורה, שלא היו מושכים ידם מן ההשכלה החילונית, תורה וגדולה דרך-ארץ במקום אחד, הן בסלוצק והן במינסק, שאליה עברה המשפחה אחרי מות אביו. מילדותו מוקף היה ספרים, ומהם כתבי יד יקרים שכספריית סבו ברנשטיין, מנעוריו היה חוקר ובודק, מחפש ומגלה. הוא למד מעצמו ואצל מורים לימודי קודש וגם לימודי חול והיה עומד כתלמיד חוץ בבחינות גימנסיה מדי שנה בשנה. הוא שקד על לימוד הלשונות הקלאסיות וגם על הלשון

5. את הידיעות על חילדות חייו לקטתי ממכתבי שמחוני וממכתבי סופרים אלי שבארכיון "גנדים". כמחלקה לכתב יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ובארכיון הציוני בירושלים (עומן קלצקין, עובד אהרנפרד ודוד), הרבה נסחתי עזרי משימה ב"ציונים", עמ' 13 וכו'.

6. הסופר הביבליוגרף המובהק, א.ר. מלאכי, שחיבר את הביבליוגרפיה של כתבי שמחוני ב"ציונים" מודיע לי מבר-יוקר, במכתב מיום ט"ו בטבת, תש"ס, שמאמרו העברי הראשון של שמחוני נדפס ב"החבר", כלי המבטא של הסטודנטים העבריים במכללות מערב אירופה. שמאמרו הראשון בדפוס היה אולי על בעל "פני יהושע", ודקא כנמינה (כמונאטשטריסט), המאמרים האלה לא הגיעו אלי. תמיהני, שהר "החבר" ידחק לספרות אקדמי יצא בברלין רק בשנת תרע"ד. על ביקורי סופרים ככך ועל הלימודים שם ראה י. רבישביץ, שויץ והספרות העברית, אדר היקר, תש"ז.

7. על פי האגדה צריך להיות בן עזאי ולא כן-זומא, ואמנם כן חקן המשורר כשכיום אח שירי.

הערבית. בחצות הבגרות זכה על ידי בחינת חוץ בפטרסבורג, בשנת 1906, בכל אותן שנות נעורו ובחירתו שקד על הגמרא והפוסקים וגם קנה לעצמו ידיעה רחבה בכל תחומי היצירה היהודית על פי רמת המחקר העברי שכזמנו. הוא חיבר מגילת יחסין של בעל "פני יהושע" וגם ספר תולדות רבני הורודנא, שבו עוד המשיך בשנת 1910, כפי העולה ממכתבו באותה שנה לש.א. הורדצקי. תעודת בחינת הבגרות זיכתה אותו ברשות הכניסה לאוניברסיטה. בשנת 1906 התחיל ללמוד בלייפציג מרעי המזרח ולשונותיו והיסטוריה מלייפציג עבר במהרה לברלין. בשנת 1914 הוכתר בחואר דוקטור⁵ היסטוריה שלו דנה בחקר דברי הסופרים העבריים על מלכות כהן. מכיוון שלא סבל מחסור, כי אמו שלחה לו כדי צרכיו ויותר מכן, יכול היה להתמסר ללימודים ולעסוק במחקר כאוות נפשו. לפי רעבון רוחו הגדול, מוריו, המלומדים המפורסמים פראנץ רליטש ואדוארד מייאר, שיבחוהו, הוא שמע גם לקח מפי וולהוין בברלין, כמה חופשות קיץ בילה בשווייץ, בעיקר בכרן, ושם התקרב אל יעקב כהן, בן עירו סלוצק, ואל יעקב קלצקין, שנעשו ידידיו ומעריציו כשרונם. הם זרזו אותו לכתוב והיו גם עורכיו. שם התרועע גם עם צעירים יהודים אחרים שעמדו בתחילת דרכם, וכבר יצא להם שם.

את מאמרו הראשון בעברית הדפיס יעקב כהן בכתב "העברי החדש" שערך בשנת תרע"ב.⁶ באותה שנה פרסם שמחוני ב"העתידי" את מאמרו על יחזקאל הנביא, ובסמוך לכך — את ראשית חיבורו המקיף על רבנו גרשום מאיר הגולה ב"השלח" וכן ביקורת הספר "ענייני שבתי צבי" לא. פריימאן והקובץ "הגורן" שבעריכת הורדצקי.

קשריו עם יעקב כהן היו אמצעים, ויוב דבריו פרסם בכתבי עת וקבצים שערך המשורר. יעקב כהן גם הספידו כספר "ציונים" בסניטה על כן-זומא, שבה רמז על אהבה נכזבה, שממנה ברח כן זומא=שמחוני אל הספרים.⁷

כניסתו של שמחוני אל עולם הספרות העברית הייתה מאושתת וגמרת עוררה מיד תקוות גדולות. לא העורכים בלבד, י. כהן, ש"י איש הורוויץ וי. קלזנר, אלא קהל הקוראים הכירו מיד, שדרך כוכב בעל כשרון מופלג הבקי בתחומי היהדות השונים עלה בצעדי עז על במת הספרות והמחקר בלשון העברית. לשונו של שמחוני הייתה נעימה ושוטפת, אף כי משופעת בזכר מקורות. היא גם קלטה את חידושיהם של המשוררים החדשים, וביותר את אלה של ביאליק בשירה ובפרוזה, הוא הופיע מן הרגע הראשון כסופר הנוהג בשפע. בחינת נתח תתן והענק תעניק, וידו רב לו בכל רחבי תולדותינו. הנושאים, שבהם רן בבקאות גדולה, היו דחוקים זה מזה בתוכן וזמן, והלא באותו זמן עצמו עסק גם בהיסטוריונים העבריים ובדבריהם על הכוזרים — בלשונם. הרשימות על מאמרו משנת תרע"ב העירו בו, על דעת הרבים: חזית סופר מהיר כמלאכתו. עוד מעט יתייצב בשורה אחת עם גדולי היוצרים והחוקרים של הדור. מאמרו הראשון יובא להלן. שמחוני ישב בברלין גם כימי מלחמת העולם עד שנת 1917. הוא עבד שם בספרייה הלאומית הגדולה על כתבי יד עבריים שמצא בשפע. ביותר התעניין בשירה העברית שנימי-הכנייים. כן היה פעיל ב"בכית העם" העברי שבעיר.

(המשך יבוא)

רחמי, כביכול, והיה מסיר מעליו קליפתו הקשה. באותו דיון שוב לא היה הטנק גוש פלדה מת, אלא מכשיר-עזר לשמירת קיום העם היהודי. ניתנה בו נשמה, ואיכפת לו, התגלה בו רצון עצמאי. הוא שוב לא היה אויב קיטני, הוא נהפך להיות "יהודי". הרמטכ"ל ועוזריו היו יוצאים מן הישיבה בידעה ברורה, שהם מופקדים על הקדושה במלאכות ועליהם לשמש מופת לפקדיהם.

כל תפיסת-עולמו של דוד בן-גוריון באה למיצור בפסוק אחד מספר חבקוק: "יודיק באמונתו יחיה". אם אתה מאמין במשהו — הילחם למענו, חייה את חיך לפי אמונתך, ואל תתחשב כמה שיאמרו ומה שיגידו. מעולם לא הטיף לעשות דבר-מה שהוא עצמו לא קיים או היה נכון לקיים. מכאן העצמה המוסרית הפנימית אשר ליוותה את דבריו ואת מעשיו.

כביכול, היא לא היתה יכולה לראות בצערו על הנופלים שהלכו לפי פקדונו. אך צערו לא היה צער רכובי או יגון משחק, אלא מקור לפעולה לתקווה ולעשיה. מכתביו אל המשפחות השכולות מהורים פנינה ספרותית מלאה רגש ודור.

הישיבה השבועית של בן-גוריון עם הרמטכ"ל ועוזריו הייתה חוריה מיוחדת כמינה למשתתפים בה. על סדר-היום עמדו בעיות ארגוניות או רכש של נשק או תקציב, אך הישיבה נפתחה תמיד על-ידי שר הבטחון, דוד בן-גוריון, בדברי תורה. הוא דיבר על ספר שקרא לאחרונה או על מימצא ארכיאולוגי, או על רעיון שעלה במוחו בקריאת התנ"ך, או על הארה כלפי פנינה אחת בהיסטוריה היהודית. השיחה הלכה והתפתחה, האפקים התרחבו, להט היויכוז גבר ורוח ממרום הייתה שרויה על הנוכחים, ובכוא הרגע לדון ברכש ובציוד, קיבל לפתע הטנק מימד

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מן הגליון הקודם)

מאת אפרים שמואלי

ג. שיאי פעולתו

כשנוסדה בלודז' גימנסיה עברית לכנים ולכנות על ידי עסקן החינוך רבי-הפעלים והציוני הנלהב, הד"ר מרדכי זאב ברוידא, רב-מטיף בבית כנסת ליברלי (מתוך מאד), שלימים היה לאחד ממנהיגיה החשובים ביותר של יהדות פולין וישב בסניאט של המדינה, ביקש זה את יעקב כהן ואת הד"ר שמחוני שיכואו וילמדו שם. הגימנסיה נתרחה לשלושה בתי-ספר וכמתכונתם ייסד ברוידא רשת של גימנסיות יהודיות דור-לדור. לשוניות בערים אחרות, ולימים גם את המכון ללימודי היהדות בוארשה. הרבה התלונן שמחוני במכתבים לחבריו, שאנוס הוא לשבת בלודז', עיר שאין בה ספרים, הנחוצים לעבודתו המדעית. דרידסון מעיר, "שבכל פעם ופעם, שנמלט לזמן קצר מן העיירה הקטנה, שבה חי בתור מקרי דרדקי, לעיר הבירה ברלין, היה יושב ועובד בספריה הגדולה" ⁸ הפרופסור הנכבד לא דק קמעה. אמנם בלודז' לא היתה מגילת יוחסין ארוכה, אבל לתושביה יצאו מוניטין של אנשי מרץ ומעוף. אמרו עליה, שכל הרצה לעבוד ולהגיע בזיעת אפיו לרווחה, ואפילו לעושר, ילך ללודז'. בראש התעשייה הלודז'אית יצאו היהודים חלוצים בירתן יוזמה ומחשבה כלכלית ושימשו מופת לאומנים הגרמנים שבעיר, שאף הם הרחיבו את סדנאותיהם והעמידו על בסיס של בתי חרושת. לודז' עברה בקצב אמריקאני מזוהז. אמנם כימי הצארים היתה כמין שפחה בעיני המושלים אדוניה והם עשוה סניף מינהלי לעיר המחוז פיוטרקוב, בת 50 אלף הנפשות. את רחובותיה לא ריצפו, לא סללו בה כבישים הגונים ולא נתנו לה תיעול וביוב, כיאות לעיר גדולה. כימי מלחמת העולם נכבשה לודז' על ידי הגרמנים.

"עיירה קטנה". לודז' היתה עיר הומה ומהמה, "מנטשטר הפולנית", עיר חרושת טכסטיל ומסחר, "הארץ המובטחת". כשם ספרו של המספר הפולני בעל פרס נובל ו. ריימונט. אותו איבד, שבו הגיע שמחוני לעיר, עדיין ישבו בה הגרמנים, שבמשך שנות כיבושם הצליחו להעביר מלודז' את רוב טובה. רכבות ארוכות הסיעו מכונות מבתי החרושת ואריגים וצמר-גפן. אבל משגורשו הגרמנים, ונוסדה פולין העצמאית, שוב פרצה העיר וגדלה. אמנם היא איבדה את שוקיה ברוסיה ובמזרח הרחוק, אבל התאוששה במהרה.

בלודז' ישבו כמאתים אלף יהודים, כשליש כל האוכלוסיה. העיר היתה השנייה בגודלה בפולין אחרי וארשה ואחת הקהילות הגדולות בעולם. האוכלוסיה היהודית היתה בה היסוד היוצר והמייצר, היוזם והמתחם. מעיני שמחוני לא התעלמו ענייני כלכלה, חברה ופוליטיקה.

הערות ומראה מקומות

- צינונים, עמ' 19.
- תיק ד.א. פרידמן ב"גנונים". פרידמן ביקש ממנו לחבר רשימת חיבוריו לצרכי כתב עת לביבליוגרפיה, "עין הקורא". שמחוני ביקש אותו "לשפר את הטון השורר ברוב הופעות ספרות המקורית שלנו". חבריו של שמחוני, מורי הגימנסיה, סיפרו על השתתפותו אי-השתתפותו בישיבותיהם כמה דברי בדיחות.
- העולם, תרפ"ט, גל. ט"ז.

כפי שמעידים ספרי ההיסטוריה שלו ומאמריו והערותיו לתר פלאכיוס. גם לא נסחרו ממנו שנאת ישראל שבפולין, המיסים הכב והקיפוחים. למרות ישיבתו בה בשלווה יחסית הכיר גם בה את כ הגלות, חזה מבשרו מה היתה בשעתו גלות אשכנז או גלות ספ שעליהן כתב.

אמנם ספרייה לצרכי עבודתו המדעית לא מצא שמחוני בלודז', ז תנאי חייו היו טובים למדי: "הן גם מורה אני בבית הספר, הוא כו לד"ר ד.א. פרידמאן כ"ג אייר תרפ"ב, ועבודה זו אמנם מביאה פרו מרובה, אך מתשת מוחו של האדם, ולא בכל יום אני יכול לעבוד עבו ספרותית"..." ובמכתב אחר אל פרידמאן, ה' אלול, תרפ"ב: "אני מתפו ברווח מן המלמדות שלי, ואין יצר הרע של דרוש וקבל שכר דוחפני כאמת היטיבה לודז' עמו. פרנסתו היתה בכבוד וברווח, ומוקף ו חברים ותלמידים שנהגו בו בכבוד וגם חיבה. אמנם הדרדקים הפר בשיעוריו, שבהם היה רגיל להרצות בלא הגבהת קול והטעמה ומהם ס לא מעט. זוכר אני עד היום כמה מחזות לא נעימים בכיתה. א משנתכרגנו והגענו לכיתות העליונות ידענו לפני מי אנו יושבים. הו השיעורים והישיבות הפדגוגיות לא הטרידו אותו הרבה, וכא ממכתביו הוא מעיר: "את כל הרשימה הזאת אני כותב בשעת הישי הפדגוגית מתוך זכרון, כשאני צריכה להאזין לדברי חבר" ⁹.

בעיר רכש לו ידידים מבין הסופרים והמשכילים. הוא גם היה מר מדי שבת בשבתו בבית הועד העברי בלודז', "עבריה". זוכר אני הרצאותיו על תקופת בית שני ועל יוסף פלאכיוס, שמשכו קהל ו אפילו בימות החורף הקשים. עוד כמה שנים לאחר פטירתו הביע יד מנוער, משה בז'וז, את הערצת הרבים: החברה "עבריה", ששמח טיפל וגידל בלודז' נתפרדה אחרי מותו החטוף, והנה עמדו עכו צעירים וייסדו מרכז עברי חדש וקראו עליו את שמו של הד"ר שמחוני ז"ל". נערכה אקדמיה חגיגית לפתיחת המרכז החדש, ש השתתפו הסטודיה הדראמטית העברית שכהנהלת השחקנית מו ברנשטיין כהן. נאמו יצחק קצנלסון והד"ר ירמיהו פרנקל ותיארו חייו ופעלו של המלומד המנוח. מרכז זה ישקוד על הפצת הל העברית וייצור "סביבה עברית חיה לשמש זכרון נצח לשמו של הו שמחוני" ¹⁰.

דבר אחר באותו עניין: אפשר שהריחוק מן הספריות שבברלין הפנ יצא בשכר הכתיבה המזורזת והפורייה. במקום לשקוע בהעתקת ספו וכתבי יד בעשרות מחברות, מלאכה שאין לה סוף — ישב וכתב על החומר, שכבר אסף וגיפה ובריר. באמת חומר זה כבר היה בו כדי לפו כמה ספרים. צא וחשוב, שבשבע-שמונה שנות ישיבתו בעיר זו חי שמחוני את רוב חיבוריו החשובים. היו אלה שנות התלבכות כשר ועשיית הפירות. כשהיה זקוק לספרים מיוחדים היה קם ונוסע לואר או לברלין. על פי רוב נסע לשם לימות הקיץ. בקיץ שנת תרפ"ב י כהרי הטאטרה ומשם נסע לוארשה — להרצות שבועיים בפני מו עבריים.

שמחוני נכנס לאוירה של זריזות יהודית בעשייה וביצירה ובדואי הרגיש עצמו זר בה, למרות המחסור בספרים כמדעי המזרח וכתבי עבריים. וארשה היחסנית וברלין הנאורה הביטו מגבוה על כו המפוייחים והקולגניים של לודז' ועל רחובותיה המלאים שאון, רצ בחפזן. טרודים ובהולים אחרי פרנסתם. הרקיע היה מעונן מתממ עשן. שהתאכזו יומם ולילה מארובות בתי החרושת. אבל שמחוני ה חיבב פעילות ויוזמה. כל התנועה הלאומית היתה בעיניו מחאה כו פאסיביות יהודית של קבלת הגורל כאילו נחרץ מגבוה ואין ממנו מו בעיר זו, שלכאורה היתה חולי חולין, הן מצא גם תורה ומסורה, יה למדנית חסידית, מתנגדית ומשכילית. בקרב בני העיר ובקרב היהו הליטאים והרוסים שהיגרו אליה, מצא אחים לאהבת ציון ולאח הלשון העברית המתחדשת. בית הכנסת "אוהל יעקב", שבו התפלל, ציוני ועברי, מכצר לחינוך ציוני ועברי של מבוגרים. באי "אוהל יעל היו גם שוחרי הספר העברי והעיון העברי. עוד לפני ייסוד הגימנס שקדו שם על לימוד הלשון העברית ודיברו עברית ביניהם.

בוא וראה מה הספיק לעשות בלודז'. בשנת תרע"ז פיר

שבעקבות מ. בובר נתפסו לספרי קבלה, הסכיר שמחוני את תשוקתם של אלה למסתורין כך: הם מבקשים תוכן יהודי לחייהם. קשה להם לצלול בים התלמוד ולעסוק בהוויות דאבני ורבא, ועל כן הם פונים ל"רוח המקורית" שכתורת הסוד. "יש אשר נשאל את עצמנו, אם צפונה לנו ברכה מהצעירים האלה אשר טחו עיניהם מראות את בנין היהדות ההיסטורית בכל היקפו והם תועים דוקא במדור האפל שבו, ב"ערפילי הסוד"¹³. אף על פי כן הוא שמח, שדרך צינור הקבלה והחסידות "נמשך שפע של אמונה לאומית ומרץ לאומי אל נשמת הצעיר היהודי באשכנז". על רבם, מרטין בובר, אמר שהוא "חושב=הוזה, הקרוב לנו והזר לנו כאחת, כל כך מושך וכל כך דוחה אותנו"¹⁴. מה דחה אותו כל כך לא פירש. כידי שמחוני נתגלגלה הזכות לפרסם בפעם הראשונה את שמו של גרשום שלום בכתב עת עברי, ודווקא לשבח, למרות הסתייגותו בד"כ מן הצעירים הלהוטים אחרי קבלה. בביקורת חריפה על ספרו הגרמני של יעקב זיידמאן, "מבחר הזוהר" מזכיר שמחוני מבקר צעיר ומלומד, גרהאט שולם, שהראה בכתב העת Der Jude את גודל בורותו של המחבר-המתרגם. לימים הכיר את שלום מקרוב, שהרי שניהם השתתפו באנציקלופדיה בהוצאת אשכול. שלום כתב שם את הערכים על הקבלה.

(המשך יבוא)

ב"הצפירה" מאמר מקיף בהמשכים על ר' יהודה החסיד, ואמנם תחילתו בודאי כתב עוד בברלין. כן הדפיס ב"הצפירה" מאמר על שד"ל ודפי מבוא לשירת ימי הביניים¹¹.

שמחוני היה מחבב את המסורת, אבל התרחק מקנאות של "שלומי אמוני ישראל". הוא היה מחסידי "נוסח אודיסה", מאסכולת אחד העם וביאליק וקודמיהם, שביקשו למזג יחד תורה ו"דרך ארץ"¹². אף הד"ר ברודיא היה בעל כיוון ציוני-דתי זה. שמחוני העריך בתרבות ישראל את הממש והמוצק והתבונני, את "בנין היהדות ההיסטורית בכל היקפו", שהוא היה בודק אותו לאור החקירה והתבונה ולפי כל טבעו לא הלך אחרי "ערפילי מסתורין". הוא ראה את עצמו כיוורשם של חכמי ישראל שכתבו עברית בתקופת ההשכלה, רנ"ק, שי"ר, שד"ל. אף על פי שהתמצא יפה בספרות הקבלה משום שאף היא שייכת, כמובן, ל"בנין היהדות", נחשבה בעיניו אגף חשוך בו ולא חשוב. במאמרו על ר' יהודה החסיד ו"ספר החסידים", "למלאכת שבע מאות שנה לרבנו יהודה החסיד מרגנשבורק", הרצה את תורת מייסדי החסידות האשכנזית וגילה בתולדותיהם פרטים רבים, שלא נודעו קודם לכן. הוא תיאר את חוגי החסידים האלה מן המאה ה"ג כחבורות קטנות ולא עצמיות של יחידים סגולה. מעטים דבקו בתורתם משום שהם הדירו הנאה מן החיים וסיגפו עצמם, בזו לאשה ולחמו כל הימים ביצר הרע. תביעות תורתם לא יכלו להתקבל בעם, שהרי "מובן, כי דרישת הסיגופים היא זרה ליהדות". בשורשי תורת הסוד של תנועה זו נגע רק בקצה המזלג, וכאילו כפאוהו המקורות. הוא לא הכיר כלל את השפעת התנועה הדתית של נזירי קלוני, שבאה לחדש את חיי הכנסייה בתיקון הנפש ובמעשים טובים, כאילו לא היה דמיון בולט בין ר' יהודה החסיד לבין בן דורותיו, פראנציסקוס איש אסיוז. גילויים אלה עשה כעשרים שנה אחרי כן יצחק בער, שאותו, כנראה, הכיר שמחוני בברלין, אבל בודאי לא שוחחו אז ביניהם על "ספר החסידים", שכן בער עצמו עסק באותן השנים בתולדות היהודים בגרמניה.

כמה שנים אחרי כן, ברשימת ביקורת על סופרים יהודים צעירים.

11. הצפירה, תרע"ז, פותחת במס. 12, כ"ה אייר, בתולדות החסידות האשכנזית בהמשכים.

12. ראה תיאור נוסח זה בספרי "מורשה ומאבק בשירה ובהגות", תשל"ח, יחדיו, עמ' 136 וכו'. הנוסח היה קרוב לסגנון השמרני מיסוד בית המדרש לרבנים בברסלוי, אלא שהיה עברי יותר בלשונו וציוני נלהב.

13. התקופה ח, עמ' 509.

14. כנ"ל, שם. יש לזכור, שסבו של בובר, ר' שלמה, וסבו של שמחוני, ר' נפתלי הרץ ברנשטיין, היו ידידים בלבוב, שניהם תלמידי חכמים ומשכילים, והם השתעשעו הרבה בצוותא בדברי תורה ומחקר. נכדיהם היו קרובים זה לזה בציונות ובעיסוק ביהדות ובתולדותיה, אבל שמחוני כתב עברית בלבד (מלבד המאמר הראשון כנ"ל והדיסרטאציה) ולא היה מחבב את "ערפילי הסוד".

חברי התנועה העברית באמריקה ונאמניה מוזמנים להשתתף

במסיבה השנתית

של

ההסתדרות העברית באמריקה

שתוקדש השנה לציון

יובל ה-60 ל"הדואר"

המסיבה תתקיים

ביום ראשון, ז' טבת תשמ"א (14 בדצמבר 1980).

בשעה 12.30 בצהריים בבית המלון "פייר", ניו יורק.

נא לציין תאריך זה לפניכם ולהזמין מקומות בהקדם.

יובל "הדואר" הוא חגה של התנועה העברית באמריקה

הצטרף אלינו בחגיגה זו

Name

Address

City State..... Zip.....

No. of reservations @ \$35.00.....

HISTADRUTH IVRITH OF AMERICA
1841 Broadway
New York, N.Y. 10023
Tel: (212) 581-5151

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מן הגליון הקודם)

מאת אפרים שמואל

שלא יצטרכו לחזור על הכרכים הרבים של גרף-שפ"ר, שקראתם טורח מרובה". שמחוני בא איפוא גם לקצר כרכים עבים וגם לסקור את תולדות ישראל סקירה כללית ונוחה לקורא המשכיל. באמת עשה יותר מכן. הספר היה נסיון ראשון במקצועו. אין צורך להסביר, שמחבר ספר היסטוריה של אומות העולם לבתי ספר אינו נחשב הרכה, כי אין הוא יוצר מכוח עצמו אלא מוליך ומביא חומר מוכן ומסדרו לצורכי החלמידים לפי אמונת הפדגוג שבו. אבל מחבר ספר לימוד להיסטוריה יהודית, בימים ההם, ואפילו בזמן הזה, אינו יכול לבוא וליטול מן המוכן¹⁹. עליו לסלול לו דרך לעצמו, לבדוק פרטים, לחבר קרעים וליישר הדורי מחלוקת בין החוקרים. זאת ועוד: לא היה עד אז ספר היסטוריה יהודית כעל השקפה ציונית עברית וביקורתית חילונית. את ספריו של זאב יעב"ץ לא הזכיר שמחוני כל עיקר, כי לא נחה דעתו משמרנוחם.

הספר הוא יצירה למופת לפי דרכו וטיבו. בו הראה שמחוני את כושרו הגדול להרצות, לתאר ולספר. החלק הראשון פותח בראשית החקופה המקראית והחלק השלישי מסיים בתקופת הגאונים. הספר מצוין בשפע של פרטים, שסודרו יפה במסגרות נאות. בראש כל פרק מביא המחבר סקירה כללית, המראה בכירור מה מקומו של כל פרט ופרט. הרצאותו של שמחוני קולחת על דרך הסיפור האפי בסגנון בהיר ושוטף.

מבחינת החוכן הדגיש שמחוני מאורעות ומעשים מדיניים והרחיב את הדיבור גם על עסקי פרנסה וכלכלה, ענייני צבא ומשטר. הוא נתן את דעתו על מסכת חיי יום יום בתקופות הבית הראשון והשני, על מלבוש ומאכל, על חיי משפחה, על ענייני מיסים ומלחמה, וכמובן, על יצירות הרוח על דעות ואמונות. שמחוני קלט את תוצאות המחקר ההיסטורי בכל תקופה שחיארו וחזר ומסרן בצורה בהירה וקצרה על פי סדר הזמנים. הספר בא לתאר את תולדות האומה הישראלית ומעשיה בקודש ובחול. על הכמה ההיסטורית הגדולה של עמי קדם והתרחבות הפרסית היוונית-הרומית. והביזנטית. בחלק הראשון נעזר במחקרים של רבותיו, וולהיוון אדוארד מייאר וחוקרים אחרים מחכמי אומות העולם, אבל לבו לא הלך אחרי ביקורת המקרא הקיצונית, וגם כאן סלל לו דרך משלו. את וולהיוון העריך כאחד החוקרים הנכרים המעטים, שהוקירו באמת את מורשת התרבות המקראית.

שמחוני עמל לקבוע את מקום עם ישראל בקרב הגויים שכתוכם ישב, וכדבריו על המקרא ועל הנביאים הביא מן המקורות המצריים, הבבליים והאשוריים, ואחר כך הרחיב את הדיבור על תרבויות פרס, יוון ורומא. אף התיאורים הגיאוגרפיים והנתונים הטופוגרפיים סייעו הרכה לתלמידים. הספר כולו מפרעם רוח לאומית, הנוהגת בכבוד בערכי הדת. מכיון שהמחבר נתן את דעתו המלאה על מעשים, אישים, יחידים בני עלייה, וקבוצות פועלות על הכמה הפוליטית, החייה את לימוד ההיסטוריה כעלילה דרמטית. עבודה רבה השקיע המחבר כרונולוגיה, בדיוק בתאריכים עבריים ובהתאמתם ללוח השנים הנוצרי. בענין זה היה מיוחד במינו, כי היה מומחה לחשבון השנים: "את כל הכרונולוגיה של הזמנים הקדומים — הוא כותב — התאמת אל הפרטים הקבועים בזמן שככתובות של מלכי אשור ובחשבוניות הידועים של היפארכוס... ועל יסוד זה הוכרחתי לשנות מחשבוניות של ספר מלכים, שהם לפרקים סותרים זה את זה".... כודאי אין זה דרכו של מחבר ספר לימוד אצל אומות העולם. לספר נוספו לוחות יוחסין, סדר דורות, ציורים ומפות, כתובת מישע וכתובת השילוח ועוד — חידוש גדול בשעתו.

הספר יצא בתחילה בצורה ליטוגראפית לצרכי ההוראה, על פי המלצתו של הד"ר ברוידא, שהיה מזרז את המחבר כמלאכתו, ולסוף הוצע לביאליק, כעל הוצאת "מוריה", שעברה מאודיסה לברלין, והמשורר-המו"ל קיבלו ברצון ולא הצטער, כי הספר נפוץ מאד כספר לימוד ועוד. ביאליק הוקיר וקירב "את המלומד הצעיר המבטיח" משהכיר אותו, בראשית המשא ומתן על הוצאת הספר, ואולי עוד לפני

כשם ששמחוני דחה "הזייה מסתורית", כן סלדה נפשו מכל דרוש ופלפול, שהוציאו את הכתובים מפשוטם ושיכשו את המקורות. כמאמרו הביקורתי המקיף, בשני המשכים ב"החקופה", שאף הוא נכתב בלודז', יצא שמחוני ברוב חריפות נגד המחבר המלומד יצחק אייזיק הלוי, שבכרכי ספרו "דורות הראשונים" ביקש להיות ההיסטוריון של תקופת התלמוד על פי המסורת ושלא על דרך חידושי המחקר המדעי המודרני. כעל "דורות הראשונים" נלחם בא.ה. וייס, ברנ"ק, כשי"ר, בזכריה פראנקל ובשאר חוקרי התלמוד. הוא בא להוכיח, כי "דרכי חקירות דברי הימים לבני ישראל אבלות ושערה שוממים". הספר נפוץ למדי וקנה לו כבוד ויקר — בשנת 1918 יצא הכרך הרביעי¹⁵ — והנה עמד מלומד צעיר והעביר אותו תחת שכט ביקורתו: סברות כרס, שהעמיד עליהן המחבר בנין גדול. שמחוני מוכיח בראיות הרבה, כי "דברי התלמודים בידי רבי יצחק אייזיק הלוי הם כחומר ביד היוצר, ובאמת אחת היא לו אלו הרים הוא עוקר כדי לטחנם בפלפולו"¹⁶. דעות המחבר נשענות על דברי אגדה, שהאמת ההיסטורית בהן מועטת. המחבר לא כיוון לאמת ההיסטורית בהרצאת יחסם של חז"ל למלוכות רומי, בקביעת זמני ההלכות, למשל של רבן גמליאל ורבי עקיבא, והוציא משניות ומדרשים מפשוטיהם ומתקשריהם ודרש עליהם תלי תלים. "ככה אנו רואים את הארג של ריקמת המחבר כמה יש בו מקורי העכביש וכמה מיגדלים פורחים העלה בפלפולו"¹⁷. הלשון החריפה מעידה במבקר הצעיר, שראה בספרו של הלוי נסיון מסוכן להחזיר את גלגל מחקר התלמוד אחורנית אל תקופה קדם-מדעית, כאילו כל הישגי הבלשנות וחקר התעודות, דהיינו — כל עמלם של החוקרים החשובים בתולדות בית שני ואחריו לא נחשבו כל עיקר.

ראוי לנו ליתן את הדעת על ספרו, היחיד שזכה להוציא לאור, הוא "דברי ימי ישראל, ספר-עזר למורים, למתלמידים ולתלמידי המחלקות העליונות של בתי ספר תיכוניים"¹⁸. המחבר נחכוון בו גם לצרכי קוראים, "מאלה הרוצים לעמוד על הקיום היסודיים של דברי עמנו וכדי

15. דורות הראשונים, ספר דברי הימים לבני ישראל, פרנקפורט-עני"מ. הכרך הראשון יצא בשנת תרס"ה. המחבר לא ידע את המקורות היווניים והרומיים, ושמחוני כתב על הספר, בשורה האחרונה של מאמרו, שיש ללמוד ממנו "כיצד אין דורשים את ההיסטוריה".

16. התקופה, יד"ט, עמ' 577. ברוח דומה בהתקופה יא.

17. כני"ל, שם.

18. הספר פותח בדברים, שכתב שמחוני בברלין, טבת תרפ"ב, סמוך להוצאתו לאור: "בשנת תרע"ז פנה אלי העסקן הידוע במקצוע החינוך הלאומי הד"ר מ.ז. ברוידא מלודז' בהצעה לסדר ספר לימוד... הדבר היה אז — כמו עכשיו — צורך שעה גדול, ועל כן ניגשתי אל העבודה בזריזות". ואמנם במשך שנים מועטות, ובהפסקות, חיבר שלושה חלקים.

19. עיין במבוא למהדורה הראשונה של ספרי תולדות עמנו בזמן החדש, כרך א, עמ' 4: "דומה, שאין לי מקרה גרידא, שעד עתה לא חובר ספר לימוד לדברי ימי עמנו בזמן החדש".

כן. לימים שיבח ביאליק את הד"ר קלצקין, כשזה הזמין את שמחוני לברלין לעבוד במחיצתו על האנציקלופדיה הישראלית. ביאליק עמד גם כקשרים עם שמחוני בענין הוצאת שירי גבירול, ועל כך עוד ידובר להלן.

20. ביאליק היה מבחינה מסוימת פטרון של שמחוני, אף כי שמחוני כתב דברים קשים למדי על שירתו הלאומית, כמבואר להלן. הוא השפיע בלא ספק על שמחוני לקום ולעשות למען החייאת שירת ימי הביניים. הוא תבע את מידת הזריזות כמו שכתב כנראה בתשובה לביקורתו של ח. בראדי לשירי ר' משה אבן עזרא עמ' י"ז: "הזהירות היא מידה טובה, אבל יפה ממנה זהירות... לא יתכן בשום פנים להוסיף ולהשלים בדורנו עם הפעם הכבד של תבישת יצירות ישראל הגדולות בטמון בגלל דקדוקים קקים באכ"י ורק"י של שינויי נוסחאות וחילופינהן, הרי אין בשום שנים לדון לגניזה ולרקבון גופי היצירות". אין צורך לומר ששניהם, ביאליק ושמחוני, נהגו גם במידת הזהירות, עד היכן שידם גיעה, כדי להוציא מתחת ידם שירים מתוקנים ללא שיבוש וחוסר, לרפא את "החרוזים האנושים" (כן קרא ביאליק לחרוזים בעלי המוסר מחמת נוסחאות לא מדויקות ושיבושי מעתיקים). ראה בס' אגרות ביאליק בנוגע להוצאת שירי רשב"י ורמב"ע, ניו יורק תרצ"ה, מאת ד"ר יוסף מארקוס. עמ' ל"ג.

ולא זו מלהוקירו ומלחבבו.²⁰

כלודו' חיבר שמחוני את מאמריו החשובים, שהוציאו לו מוניטין, ובעיקר את מאמרו הגדול על שלמה בן גבירול, שבו נדון להלן, כן כתב ביקורח מקפת על הספר "שקיעת המערב" לאוסבול שפגלר. שם גם חיבר מבוא נאה ל"עלילות גילגמש" שכתרגום ש. טשרניחובסקי. כ"ה "התקופה" הדפיס כשלושים רשימות על ספרים, קצתן לא קצרות כל עיקר, ושמונה הערכות אישים, כגון ברנפלד ודובנוב. כ"רשומות" כרך כ, תרפ"ב, הדפיס קטעים מפנקס כרודי וב"דביר" א, תרפ"ג "שלושה פיוטים מרכי יהודה הלוי". כלודו' גם חירגם את "מלחמת היהודים ברומאים" ואת "נגד אפיון" ליוסף בן מתתיהו פלאכוס. יתל תגופה גדולה וזכרת יצירה. עשר שנים לאחר שנדפס מאמרו הראשון, באותה ישיבת מורים שנזכרה לעיל, כתב לד. א. פרידמאן ששאל לחיבורה: "יובל העשור בחודש סיון תרפ"ב. למן היותי סופר כישראל כמעט נשכת מליבי". אבל בקורות רשם את שמות כל חיבוריו: והם היו

(המשך יבוא) ■

אמי זכרונה לברכה

מאת מרים שנייד-אופזיה

יש אנשים כאלה, כמו כשירו של ביאליק "היי חלקי עמכם", העוזרים את דרך חייהם חרישית, והם פתוחים לכל, קשובים לכל, וממלאים את העולם — בלי משים וכלי כוונה בטוהר ובאמונה הרועפים מהם.

כזאת הייתה אמי, מינה ברוך ז"ל, שנפטרה בחל"אביב בשני של פסח, תש"מ. היא מתה מתחת נשיקה, ואחרי ארונה הלכו כל בני העיר ראשון לציון.

אמא סיפרה לי פעם על אחד הימים הקשים ביותר בחייה. היא הייתה אז בבית-חולים בירושלים, אליו הובאה מחברון אחרי הפרעות של תרפ"ט. אפה היה שסוע וכיטנה מפולחת. אני שכנתי במיטה סמוכה, קדקדי היה חבוש, לאחר שנפצע ע"י גרון ערבי.

היא ידעה מה קרה לה. ידעה שכעלה, אבי וז"ל, הרב משה גולדשמיד, בן השלושים נפל קרבן למרצחים. היא ידעה שכל הרכוש נשרד, והיא נשארה עם שלושת פעוטיה בחוסר כל. אני הייתי אז בת חמש, ואחי שלום-דוב, שהסתתר מתחת למיטה כששמע את הפורעים הכאים, היה בן ארבע. אחותי חסידה, שזחלה אחריו מתחת למיטה וכך ניצלו שניהם, הייתה בת שנה בלבד.

אחרי הניתוח עלה חומה של אמי והיא חשבה שקצה בא, ואיוז שמחה גדולה מילאה אותה. אבל מיד באה הבושה, בושה על הרצון הזה, על ששאלה את נפשה למות, וכך אמרה אל עצמה:

"איך אינך מתביישת? את רוצה להימלט אל המוות ולהשאיר את התינוקות שלך בידי זרים? איוז אנוכיות! את מוכרחה להבריא, לחיות, לגדל את ילדיך, שהיו אנשים בריאים ומאושרים שהיו לכבוד לאביהם הקדוש".

זכינו, ואמא הבריאה, וגידלה אותנו באהבה כזאת וכחכמה כזאת, וידעה להעלים מאתנו משך שנים רבות את כל מצוקותיה. באיוז תבונה הייתה תופרת לי משארות של בדים שמלות חמודות ומקוריות. באיוז תרשיה הכינה מעדנים כמעט הכסף שהיה לה.

על בדידותה, געגועיה לחיי משפחה, לבן-זוג וחבר — לא ידענו כלל. מעולם לא ראיתי אותה בוכה, מתמרמרת או צועקת. רק ביומנה, שגיליתי עכשיו בין ניירותי (כנראה הצפינה אותו שם לפני שנים, במין ביישנות, ובכל זאת מתוך תקווה שיום אחד אמצאנו), ראיתי את גדל המאמץ בהתאפקויותיה, ובמאמץ להסתיר כל דבר שהכבד עליה מעיני ילדיה, כדי שלא לצער אותנו.

ביומן הזה, מצאתי, בין היתר, סיפור מעשה על רב מפורסם בירושלים שביקש את ידה. היא שקלה את הצעתו וכתבה כך (אני מתרגמת מיידש):

"האיש מבוגר. לי יהיה נוח אתו. אבל הוא לא יבין לרוחם של ילדים צעירים. הוא יהיה אכזר לגילי. אולי זה יביא לידי כעס ומתח בבית. לא! אסור לי להתחתן עד שיגדלו הילדים".

היא התחתנה רק ב'1956, עם הרב ברוך, מייסד הישיבה "אחי תמימים" של חב"ד בראשון-לציון, והייתה אם טובה גם לבניו (שכבר היו כולם נשואים). אחרי מותו של הרב ברוך, טיפלו בה בניו באהבה, כמסירות ובכבוד, כמו שמטפלים כאם אמיתית.

מימי ילדותי אני זוכרת: גרנו אז בדירה בת שני חדרים בשכונת מקור-ברוך בירושלים. יום אחד פגשה אמא במרפאה של "ביקור חולים" אם אחת עם שני ילדיה המשותקים. האשה

סיפרה לאמא שהיא באה מאחת המושבות על יד חל"אביב, ואין לה מקום מגורים בירושלים. שבה היא צריכה לשהות מספר ימים בעיר ולבוא לביקור אצל המומחה המטפל בילדיה. בלי להסס הכיאה אותם אמא אלינו ונתנה להם חדר אחד משני חדרינו. הם דרו אתנו כחצי שנה. על הצעת החשלוס מצד האשה ענתה אמי: "מצווה אין מוכרים בכסף".

מעולם לא ציער את אמי הפסד כספי, למרות מה שהכסף היה תמיד כצימצום. בתשובה על תמיחה אחרי הפסד גדול של כסף, הפסד, שעליו הגיבה אמא במין חיוך וקבלת הדין, הסבירה לי אמא את גישתה בסיפור-מעשה שקרה להוריה שלה: לסבי וסבתי: זה קרה בימי מלחמת העולם הראשונה. אמי, אחיה ואחותה והוריהם הסתתרו שלושה ימים בין ההרים על יד לאהייסק (פלך מינסק, העיירה בה נולדה אמי, ובה נולדתי גם אני). הרוסים הלכנים והאדומים היו יורים זה בזה מעל לראשיהם. כשפסקו הידיות ואפשר היה להרים את הראש, ראתה סבתי, רחל-מלכה גולוסובסקי הי"ד (היא ניספתה בשואה במינסק), שטחנות-הקמח שלהם עולות באש, ושמן המקום בו נמצאות שתי החנויות שלהם עולה עשן רב. סבתה הביטה סביבה וראתה שכל בני משפחתה שלמים וכריאים, היא נשמה נשימה של רוחה ואמרה:

"יבורך שמו הגדול. כלנו פה? כלנו בריאים? חיים ישראל, — פנתה אל סבא — הרכוש נשרף? — יהיה הרכוש כפרתנו! נתחיל לעמול מחדש.

בצוואתה של אמא שנכתבה ב'1946, היא אומרת בין השאר:

"חזקו זה את זה, והבורא יחזק את כולכם וינחם אתכם. אל תתאבלו יותר מדי. אמא אינה חיה לעולם, אבל היא גם אינה מתה לעולם..." רק בימים אלה נודע לי, שאמא הייתה נותנת עשירית מכל הכספים שהיו הכנסתה — לצדקה.

תעמדם זכות הצדקת לנו ולכל ישראל. ■

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מגיליון ב')

אחת אפרים שמואלי

תרגום יוסף בן מתתיהו — פלאביוס

נס גדול נעשה לספרות העברית החדשה כשהופיע על במתה הנדבן, אוהב הספרות ומוקיר הסופרים, אברהם יוסף שטיבל, ובירד הפתוחה התחיל תומך בה תמיכה, שלא היתה כדוגמה מאז ועד עתה. בזכותו היתה לספרות העברית עדנה ורווחה. שטיבל בעצמו יום תוכניות רבות תנופה ומעוף והסכים לתכניותיהם של סופרים ממקורביו. בכרכים העבים של "התקופה", רבעון לספרות ולחכמת ישראל שייסד, רוכזו דברי ספרות ומחקר ממיטב היצירה העברית. כחבי יד הוצאו מן המגירות. קם גואל, מבטיח ומקיים, לחלומותיו של הסופר העברי — להרחיב לו מרחקו ולורו לשבת וליצור. עורכי "התקופה", ד. פרישמאן, ואחרי פטירתו — יעקב כהן ופ. לחובר, המריצו את חבריהם להשתתף בדוגמיקה היצירה הכבירה, שנחדרשה על הספרות העברית. הוצאת א. שטיבל הוציאה ספרי מקור ותרגום ונתנה בעין יפה לסופרים ולמתרגמים משכורתם שלימה. מיכה יוסף כרדציבסקי, למשל, שבשנים הן משך את ידו מן הספרות היפה והתמכר לדברי מחקר ולכינוס תרגומיו מן האגדה, "ממקור ישראל", נתבקש לכנס את כתביו העברים ולהוסיף עליהם. ואמנם כן עשה והעשיר את הספרות העברית כרומאנים שלו ובדברי יצירה רבים אחרים.

שמחוני השתתף ב"התקופה" עוד בעריכת פרישמאן. אמנם רק כרשימות ביקורת. כימי עריכתם של כהן ולחובר פידסם שם את רוב דבריו, כי שני העורכים קידבוהו ביותר. על חיבוריו כשירת ימי הביניים דובר לחד. כאן נעמד על מלאכת התרגום שלו. הוצאת שטיבל ביקשה את שמחוני לתרגם מיהנית את ספרי יוסף בן מתתיהו, הוא יוספוס פלאביוס. ההצעה באה, כנראה, בהמלצה כרדציבסקי, שמרוב חיבתו אל פלאביוס קרא לעצמו בן גורדון. על שמו של ההיסטוריון כמסורת היהודית. בסוף הקדמחו לתרגום "מלחמת היהודים עם הרומאים" מעיד שמחוני על כרדציבסקי "כי בשנה האחרונה לימי חייו... חיזק את ידי בעבודת תרגום הספר. כרדציבסקי היה הראשון שקרא את התרגום בכתב-יד, וברך אתי יחד על המוגמר שעה קלה קודם לכתו לכית עולמו".²¹

21. כתבי יוסף בן מתתיהו (יוסיפוס פלויוס), מתורגמים מן המקור היווני ע"י ד"ר י.נ. שמחוני, עם מבואות, הערות, מפתחות, לוחות יוחסין וסדרי דורות, ציורים ומפות, תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, מבוא, עמ' מ'
22. יח. ברט כיה אותו "משפיע" ויעושה דברו של טיטוס" הביטוי "משפיע", הקלוק משלם הישיבות, עניינו כאן התועמל של הקיסר הרומאי. ראה כל כתבי יח. ברט הוצאת שטיבל — דבר, כרך ז' עמ' 264. בהקשר של כלל דבריו ב"הערכת עצמנו בשלושה כרכים" אי אפשר היה לצפות להערכה אחרת של פלאביוס. אבל, כידוע, החזיקו אחריו רבים, עד ימינו

23. שם, עמ' כ"ה

24. שם, עמ' כ'

25. שם, עמ' י"ב

26. שם עמ' כ"ד. שמחוני התאונן כי "היהדות המדינית הלכה מעט מעט לעולמה, ושארית הפליטה של נשמת האומה נפלה בידי אנשי הרוח. אלה סימנו את הגולל על בעלי הכוח, אשר שיחתו את מחמדי היהדות, על לוחמי הקודש שבישל את הקודש... הכחמים זכרו רק את מעשיהם של הקאטים ולא את אמונתם, נכורות ונדיבות רוחם זכרם נשתה מספר דברי הימים של "היהדות הרוחנית" עמ' ט'

27. שם, עמ' ל'

דמות יוסף בן מתתיהו ומעשיו שנזכרים במחלוקת קשה: אלה מהללים ומרוממים ואלה מחללים ומגדפים. ההיה נאמן לעם או כוגד? ואולי היה נאמן לרוח היהדות וכוגד בטובתו הלאומית-המדינית של העם, כי במלחמה חזה את קצה המר? היש לסמוך על דבריו, או שמא שיקר ושיכש כמזיד?²² עד היום לא פסק הריכוז על האיש ועל סוד מעשיו. מה ראה שמחוני כמחבר תולדות המלחמה הנוראה? קודם כל שיכח את אמונת התיאור וההסבר, את כעל "החזיון" האמונתי הרמטי. "ומה רב ועשיר היה החזון הזה: יסודו היתה הסתכלות רחבה, כשרון סוקר, המביין את כל פרטי הדברים, שנעלמו מעיני רבים, וכוללם יחד... אולם עינו הכהירה של יוסיפוס לא ראתה את ההופעות החיצוניות בכל עושר גווניהן בלבד, היא חדרה אל תוך תוכן של ההופעות והכירה 'מה לפנים ומה לאחור'". יוסיפוס תיאר את המאורעות בהשתלשלותם ובתן אה מניעי העושים והמעשים. "בתור צייר ההופעות ונשמת ההופעות בכת אחת, יוסיפוס הוא סופר היסטורי יחיד במינו".²³

האם לא שיקר ולא זיף? כודאי שאי אפשר לגשת אל ספרו כאמת מידה של מדע ההיסטוריה בימינו. הוא האמין בדבריו נפלאות ולא עלה על דעתו לנהוג בהם מידת הביקורת. הוא לא שיקר במידה, אבל דברים רבים קיבל מפי אחרים ולא בדק אותם. שמחוני קובע: הוא "לא שיקר לשמו ולשמה". העובדה שטיטוס, על פי עדותו, השתדל מאד למנוע את הריסת בית המקדש, אי אפשר להכחישה על פי ראיה מסופר מאוחר, סולפיציזם סוורוס, כי במצות טיטוס נשרף בית המקדש. "מי לירדנו יחקק כי עם סוורוס הצדק ולא עם יוספוס?"²⁴

אמת, המחיר, ששילם יוספוס בעד חייו, היה כבודו. יש לזכור, שכתב את ספרו "בלשון אבותיו" עברית או ארמית, ושלח אותו ליהודים היושבים מעבר לנהר פרת, כלומר — לקוראים ויהודים יעד בתחילה את ספרו. רק אחר כך תרגם אותו ליוונית, ובשכתבו כחצר הקיסרים אנוס היה לשאת פנים לטעם קוראיו הנכבדים, לכסות על רגשותיו הפרטיים ולהבליג על מכאוביו כשעת הצורך, עד היכן שידו הגיעה. "מובן מאליו כי במעמד כזה היה מקום לחונף ולהתבטלות כלפי העולם הזר. אך אם נבוא לדון את הסופר הזה עלינו להגיע למקומו".²⁵ כוונתו היתה רצויה, למסור לזכרון עולם את קורות אחרת יהודה וירושלים, "אכל מצבו הקשה בצלם של מחריבי עמו גרם למגרעות אשר אנו מוצאים בספרו". את הטענות על בגידתו כבר ידע פלאביוס בעצמו ושם אותן כפי חבורו הגליליים בשיחה עמו. אבל הוא הרגיש בקרבו תעודה אישית רוממה, "דבר אלהים", אשר הכריח אותו לבחור בחיים.

מה טיבו של הספר? כשהעלה המחבר את תמונת הבלהות היו ידיו רוערות, כדבריו, ונפשו עליו התעטפה. הוא האמין כאמת, שלוחמי החירות הביאו קללה על העם ולא ברכה, "ואולי עוד חלם בעת שנפל אל הרומאים, כי יוכל לעצור את קץ הפורענות" מתחת עטו של פלאביוס יצאה מגילת צער. אכן מקונן גדול היה יוסף, וספרו אינו אלא קינה על החורבן, שבא לא מעט מחמת הקיטוב בין החכמים והסופרים, ש"פרשו" והתכנסו בראי אמות ההלכה, והסיגים לתורה "וכל דקדוקי הדברים נעשו חכמים עליהם משאלות החכמה האחרונה" לבין הקנאים ורוב העם. הקנאים לחמו גם בינם לבין עצמם והוסיפו אבדן רוב העם ביקשו לשמור על קנייני המדינה מימי החשמונאים. "אנו עומדים נרעשים ונפחדים לפני פרשת דברי הימים המזעזעת הזאת, התנגשות שתי רשויות... מלחמת שני עולמות... רעיון מלכות שמים נאבק עם עבודת בשר ודם". מאמינים אנו ליוה"כ, כי הרגיש בעומק לבו, שאין דומה חורבן ירושלים לחורבן סיראקוס או קרת חדשה: "הן העיר החרבה היתה עירו, המקדש השומם היה מקדש אלהיו. על אמונתו וקודש קודשיו עלה הכותר. חזון פורענות עולמית היה החורבן בעיניו ומתוך הרגשה זו כתב את ספרו".²⁶

יוסיפוס מגלה בספרו את אמונתו החזקה כנצח ישראל ובגעת תורתו הוא החזיק בדעיון הבחירה על אף הפורענויות. "אמנם הוא לא ריבר על אמונת העתיד של היהודים, מלבד רעיון תחיית המתים, ואף על פי כן מי יטיל ספק בדבר, כי עמד יוסף ביהדותו בכל היקפה, ולכבו האמין כחשאי בגאולה שלימה".²⁷

דמות זו העלה ההיסטוריון הלאומי שמחוני. כהיסטוריון ביקש להתבונן במעשי יוסיפוס בלי משוא פנים, אבל ניכר מן האמור כאן, שלא יכול היה להימלט ממשפטי הערכה חתוכים וברורים למד. מלאכה כבירה עשה המתרגם, הן בהעמקה עצמה מן הלשון היוונית הן ברכיב ההערות והביאורים, הלוחות, מגילות היוחסין והמפות והציורים, התופסים כ-170 עמוד. המשך יבוא ■

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מגיליון ה')

מאת אפרים שמואלי

באותן השנים תרגם שמחוני גם את הספר הקטן "קדמת היהודים נגד אפיון", ולא הספיק לכתוב מכאן לו. לכרך שלישי זה לכתבי יוסף בן מתתיהו בהוצאת א.י. שטיבל. פליאה בעיני שהד"ר מנחם שטין, שחירגם את הכרך הרביעי בסידרה זו, "חיי יוסף", — לא הזכיר כלל את שמחוני. שמחוני השתדל לדייק בתרגומו במסירת התוכן והצורה כאחת, אבל במקום שאי אפשר היה לדייק בלשון, דייק לפחות במסירת העניין. הוא התרחק מלשון חדשה וסיגנן את תרגומו בלשון הימים ההם, לשון תקופת ראשית המשנה, כלומר — הוא הכניס אל תרגומו רק מילים וניבים מכתבי הקודש ומאוצר לשון המשנה, ולא מאוצר לשון ימי הביניים או מילים מחודשות. על כך הוא מספר בהרחבה בסוף ההקדמה. בעניין הלשון ידע את אשר לפניו והיה אמן זרזו כשימוש בלשון המקרא ובלשון המשנה. אמנם אי אפשר לומר על סגנונו כולו, הן בתרגום והן בדברי המקור, שהיה בלי פגמים, עיתים היו פסוקיו משורככים וארוכים, עיתים פיוטים, נמלצים-רטוריים, ועיתים סתם מרושלים, וצריכים עריכה.

תרגומו נתקבל ברוב חיבה, ואפילו בהערצה. שמחוני קבע לשנים רבות את דיוקן יוספוס בלב הקורא היהודי המשכיל, הן בגולה והן בארץ. דיוקן זה עבר גם לספרי הלימוד, וביותר על פי מתכונת הדברים, שהשמיע שמחוני בספר הלימוד שלו. עמדה לו לשמחוני הזכות הגדולה להשיב את כתבי יוסף בן מתתיהו אל לשון אבותיו ואל נחלת ישראל. להלן נדון במחקר המקיף על שירת גבירול ובמסחרו על השירה הלאומית של ביאליק, שאף אותה חיבר בלודז', ואולי רק השלימה שם. את מחקרו על גבירול לא סיים, ואינו סבור — מחמת קוצר הזמן בלבד. הן אחרי עיסוקו במחקר זה כתב את המאמרים המקיפים על "דורות הראשונים" ועל "שקיעת המערב" ועוד כמה רצונות והערכות אישים. אמנם בקי היה בתולדות הפילוסופיה היהודית בימי הביניים, אבל אני משער, שהסיום המובטח על השיטה הפילוסופית של גבירול לא משך את ליבו, משום שהפשטות פילוסופיות, מרקיעות שחקים, באמת לא עניינו אותו ביותר. ואפשר שחשד בהן, שאף הן מין פלפולי דאוריתא של בית המדרש הישן, משדחה את הסיום, תפסו את לבו חקירות אחרות. כאותם הימים כבר היה בקי בכמה וכמה חדרי הספרות ישראל בתכלית הבקאות, וכל חדר שנתן את עינו בו, בסיירו את נכסיו, חפש ובדק, עורר בו רצון לענות בו, והוא הלך אחרי "פיתוי לכו" הרבים. ממכתביו אל חכריו ועורכיו קשה ללמוד מדוע לא גמר את חיבורו החשוב, המתנוסס עד היום לתפארת, כגולת הכותרת של עבודתו המדעית. הנפש הקרובה לו ביותר, אחותו רוזה, שאהבה אותו מאד וגם הוא אהבה, לא התעניינה בחיבוריו. איתרע מולה של משפחה יהודית בדור ההוא, שהאח היה ציוני נלהב ועברי קיצוני, שלא הוציא מתחת עטו שורה בידיש, והאחות היתה אידישית קיצונית, ד"ר ר. סימכאוויץ מורה ברשת

החינוך של תנועת "הבונד" בפולין, סופרת ומנהיגה חשובה שלחמה בציונות. מעשי אחיה ב"לשון הקודש" הקליריקלית העתיקה, שעברו עליה הכלל ומרכבות המהפכה, לא נחשבו בעיניה.

לישראל דוידזון כתב שמחוני בכ"א כסלו תרפ"ד: "בזמן הזה אני עסוק בהשלמת מאמרי על דבר בן גבירול, ואשתדל אחרי כן לתקנו ולהוציאו לאור בפני עצמו"²⁸, אבל מיד כסמוך הוא מזכיר תכניות אחרות, שהתחיל בהן. מדוע? כמה השערות נוספות אני משער: רפו ידיו משום שהפרופ' דוידזון הודיע לו, שהוא עומד להוציא לאור ספר שירים של גבירול: ביאליק התחיל להוציא את הכרכים הגדולים של שירת גבירול. לפי כל טבעו היה שמחוני חלוץ ומחדש, ולא אהב את המוכן. ועוד טעם נכבד פירש לדוידזון: "ההמשך הרביעי והאחרון עדיין חומר היולי אצלי. מחמת סבות העבודה המיוחדות ונאשתי מהשלמתו של המאמר בהוצאה הראשונה ודחיתי את הדבר להוצאה החדשה, כשיצא לאור כתור ספר שלם"²⁹. הוא מצפה איפוא להזדמנות להוציא את המחקר בצורת ספר לחוד, ואז ישלימו וגם ישנה בו הרכה, יוסיף ויגרע ויתקן כי "אמנם יודע אני את כל מגרעותיו".

התכניות שמשכו את לבו היו א. לשוב אל חיבור "ערוך", הוא לכסיקון לגדולי ספרד היהודית, לרובנים, היוצרים והפייטנים מעין: Hispania Judaica, ולצורך זה ליקט בשקידה פרטים רבים ואסף חומרים חומרים, ומילא בהם את מחברותיו, השמורות עמנו עד היום במחלקה לכתבי יד בכית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. אני מניח, שהן הן המחברות שעליהן סיפר דוידזון, שקיבל מקלצקין. ב. הוא התחיל לכתוב מאמר על רבו יצחק בן ששת (הריב"ש) ותקופתו, שרצה להרחיבו כדי ספר שלם³⁰. מדוע אמר להכריז עליו ספר שלם וכיצד אמר לחברו — קשה לדעת, אבל אפשר לנחש על שום מה נמשך דוקא אל הריב"ש. כידוע, לא נדפס מאת רב זה אלא ספר השו"ת שלו בלבד, תקי"ז חשובות, העולות כמנין אותיות הריב"ש. כתב היד של פרושו על התורה על פי מאמרי חז"ל ופשוטי הכתובים, שהחיד"א עוד ראה אותו, כנראה אכזר. איני סבור ששמחוני מצא ענין בכתב יד אחר, זה של חידושי הריב"ש על כמה מסכתות (כתובות, בבא מציעא), אני סבור, ששני ענינים העירו את רוחו לעסוק ברכ"פוסק זה: בשנת 1887 הוציא הד"ר יצחק מערלי, רב באלג'יר, ספר שירים וקניות של הריב"ש בשם "צפנת פענח" (בהוצאת מיקצי נרדמים). אולי מצא שמחוני עוד שירים של הפוסק הפייטן, ועוד יש להניח, שמשכו את ליבו גם דמותו המופלאה וקורות חייו הסוערות של הרב לפני השמד הגדול בשנת קנ"ח ואחריו. הריב"ש נדד מעיר לעיר וישב על כסא הרכנות בכמה קהילות חשובות, האישים והמאורעות והמעשים שבזמנו, כל אשר עשה וכל אשר התדיין וכל אשר פגע בו, הם בקצה רחבה וססגונית להיסטוריון להתגדר בה.

(המשך יבוא)

ברכות מזל טוב וכל טוב לידידנו

דבורה ויעקב קבקוב

לרגל נישואי בנם הבכור

דוד עב"ל שושנה (סוזן)
אודנהיימר

מסן מטיאו, קליפורניה.

תמימה ומשה גראווער ובני ביתם

וייט פליינס, נ.י.

28. ציונים, כנ"ל עמ' 24.

29. כך כתב קורס לכן ברח"ח תמוז תרפ"ג. ציונים, כנ"ל עמ' 21.

30. ציונים, כנ"ל, עמ' 25.

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מן הגליון הקודם)

באת אפרים שמואל

ה. התחנה האחרונה — ברלין

בקיץ תרפ"ה חמה תקופת לודז', רבת היכול. שמחוני נקרא לעבור אל ברלין. לעבוד שם בהוצאת הספרים החדשה "אשכול" כאחד העורכים ב"אנציקלופדיה הישראלית", שעמדה זו להוציא שם בשתי לשונות, עברית וגרמנית, בהנהלת הד"ר יעקב קלצקין והד"ר נחום גולדמן. קלצקין היה העורך הראשי, והוא שהזמין את שמחוני והטיל עליו לחבר ערכים וגם לערוך ערכים שכתבו אחרים. בכמה מקצועות מדע היהודית³¹. כאן, האמין שמחוני, ישיג את מבוקשו. הוא שכ והגיע אל מחוז חפצו. אל ברלין וחכמיה וספרייתיה. בשנות העשרים הראשונות, אחרי המהפכה והאבדן ברוסיה, היתה ברלין מרכז חשוב לספרות העברית. הוצאת א. שטיבל עם "התקופה" עברה לשם; ביאליק העתיק מאורסה את הוצאת "מוריה" גדולי הסופרים העבריים והמלומדים ישבו בעיר. בה יצא לאור השבועון הציוני של ההסתדרות הציונית, "העולם". כמה הוצאות ספרים חדשות וכתבי עת נוסדו שם לספרות העברית.

הערות

31 בפתיחה, עמ' י' כותבת מערכת אשכול, באנציקלופדיה ישראלית, כרך א' "בקיץ תרפ"ה נכנס ד"ר י.נ. שמחוני למחיצת המערכת המרכזית והשתתף עמו משך שנה אחת, עד שבא המות וחטפהו באמצע עבודתו המרובה". את קלצקין הכיר שמחוני, סבורני, עוד בברן (קלצקין למד שם בשנים 1905-1909), ובדואי התראה עמו בברלין. בכמה וכמה דעות היו השניים שותפים והרגיני מעיר כאן על שתי דעות יסוד של שמחוני, שאתה מוצא כמותן בכתבי קלצקין, ואיני יודע לפסוק מי קדם בהבעתן, ב"העוגן", קובץ ב' משנת תרע"ח כותב שמחוני "השכל מחייב כי ביסוד הלאומיות שלט תהי מונחת שלילת הגלות. את זה מלמדת אותנו גם ההיסטוריה. בכל הזמנים היה הרעיון המשיחי הכוח הפועל העיקרי במשאת נפש האומה אל העתיד" ועוד לציונים הלשון העברית אינה רק לשון כתבי הקודש, "הפרש מן העברית כפורש מן החיים הלאומיים... יצירה לאומית, שאין לה יחס השפה הזאת אינה לאומית כלל וכלל, כי המניע שלה הוא ארעי של העם ולא נצחיות האומה" עמ' 122. הדברים נאמרו בפולמוס עם האידישיאים בפולין (עם אחותו) וכן טען על דובנוב "ההיסטוריון טשטש איפוא את נקודת השריפה של האמונה המשיחית, ההיסטורית-הלאומית, היינו, תקות הגאולה והחידוש האנושי והלאומי, מי יכחש בערך הגדול המכריע של אמונת יושוב בניס לגבול" בשמחת היהדות בכל הדורות ובכל זאת לא קבע לו דובנוב את מקומה הראוי, התקופה ט-עמ' 498, השווה שלילת הגלות והמושגים "הצורה הלאומית" ו"הגאולה הארצית" במחשבתו של קלצקין.

32 דביר, מאסף עתי לחכמת ישראל, ספר שני, תרפ"ג.

33 כן תורגמו כמה מן הערכים שלו, שנדפסו ושלא נדפסו, למהדורה הגרמנית, שיצאה לאור בעשרה כרכים — Encyclopedia Judaica.

על המפלות הכספיות מצאתי חומר מרובה בעובון קלצקין שארכיון הציוני בירושלים. אבל אין שם דברים הנוגעים לעבודת שמחוני.

34 אמנם באותו מכתב, שנשמר במחלסה לכתבי יד באוצר הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, הבטיח לקלוזנר לחבר מאמר על כיבוש ירושלים בשנת 614 בודאי נתגלה לו איזה חומר חדש בעברית או בערבית.

35 התקופה, כב, תרפ"ד, עמ' 492, "זוהי פרשת העילוי המתמיד, בעל התורה לשמה" וראה להלן הרשימה על תירגום "שירת ישראל", מעשה ידי.

כללו של דבר: במשך כמה שנים היתה בברלין תכונה רבה במחנה העברים. כתבי העת והקבצים החדשים לדברי ספרות ולחכמת ישראל משכו אליהם חוקרים והוגים צעירים. ב"דביר" בערכת א. אלבוגן, י.נ. אפשטיין ו.נ. טורטשינר, השתתפו למעלה מארבעים מלומדים יהודים כותבי עברית. את סקירתו על התפתחות חכמת ישראל במערב אירופה סיים אלבוגן שם במילים אלה: "סוף סוף הגיע הזמן, שההכרה הלאומית של העם היהודי התחילה לחבך את הספרות הלאומית"³². את עורכי הקבצים "דביר" ברך ביאליק בפתיחה לכתב הראשון בדברים ולבנים וגם נמרצים. הוא הזכיר את "עוונה הפלילי" של חכמת ישראל במערב אירופה: את הונחת הלשון העברית, השקולה בעיניו כל החטאים הלאומים האחרים. והנה היה רושם, שכא המיפנה המיוחל.

חברה של סופרים ועסקנים צעירים, ביניהם צבי וויסלכבסקי, שמעון ראבידוביץ, ברוך ו.ח.א. קרופניק, הקדישה רוב מרץ ויוזמה לעבודת התרבות העברית ב"בית העם" שבכ"ר, ושמחוני נשתתף שוב לעבודה זו. כבשנות שיבתו הראשונות בברלין. באמת לא נותר לו זמן רב לעסקנות ציבורית, ואפילו לא לכתיבה ויצרת. משנתן את ידו למפעל הגדול, שקע בעבודתו האנציקלופדית כמחיצת סופרים ומלומדים, כעבודה שאהב אף כי לא הוציא בה שנה שלמה, הספיק לחבר כמעט מאה ערכים באות א' בלבד, ומהם ערכים מקיפים. המדובר בערכים שכשני כרכי האנציקלופדיה שנרפסו, ואפשר שהניח אחריו ערכים רבים, ששוב לא נדפסו³³. כרך ג', שעמד לפתוח בערך אנטישמיות, לא יצא לאור מחמת מפולת כספית, שפגעה בהוצאת "אשכול", בעקבות עליית הנאצים לשלטון. שמחוני היה בודאי אחד הזורזים והשקדנים מבין חמשה עשר עורכי המפעל. כשביל "התקופה" כתב אז רק כמה רשימות קצרות, שנדפסו אחרי פטירתו, במכתבו ליוסף קלוזנר, מ"ח אדר תרפ"ו בברלין, סיפר: "כל היום אני טורד בעסקי האנציקלופדיה וכעבר אני קובע עתים לכתב יד לתשובות הרמב"ם הערביות ולתרגומי של הלפר המנוח, שעלי לחקנו ולהניחו ולהכשירו לבית הדפוס"³⁴. לא ידוע לי מה עשה בכתב היד לתשובות הערביות של הרמב"ם, לא נשתייר זכר לכך בארכיונו שבדקתי אבל תירגומו של הלפר יצא לאור. בן ציון הלפר היה בן גילו של שמחוני ועסק אף הוא בשירת ימי הביניים אותו הספיד שמחוני בצער אמת וכמילים היפות גם לו עצמו "הוא מת מיתה חטופה בשעה שעבודת החיים החלה להביא פרי תנובתו... הלפר נמצא כעצם תקופת עלייתו המדעית"³⁵.

באמת היו שני החכמים הצעירים דומים זה לזה לא רק בתחום יצירתם, אף ב"צ הלפר היה עילוי ומחמיד, שעסק בתורה לשמה, אבל שלא כשמחוני אנוס היה ללכת "בדרכו של תורה": בן עניים היה, ליד רילנא, ועד שמצא לו משרה מתאימה מעבר לים אכל פת כמלה ובאמת היה ממית עצמו "באהלה של תורה".

לא יצאו ימים מרובים, ושמחוני עצמו הלך לעולמו. לאחר מחלה קצרה, כמסופר לעיל, וכאילו עוד הספיק להספיד את עצמו שמחוני נפדר מחבריו, שאגב לא הכירו פנים, (כי ב"צ הלפר נדד לארה"ב והדגש שם) לא רק במאמר הספד מדעי ונוגע ללב אלא גם ברשימה מאליפה, המלאה שבחים, וגם כמה הערות ביקורת, על מלאכת תרגומו של הספר "שירת ישראל" לר' משה אבן עזרא, ועל כך להלן. הרשימה נדפסה בכרך כ"ג של "התקופה", בסוף תרפ"ה, והוא הכרך האחרון ששמחוני עוד הספיק לקרוא.

בין "עילוי" לחוקר מדעי

הד"ר י.נ. שמחוני היה "עילוי" בנוסח בית המדרש הישן, אבל צעיר בקי חריף זה, שמילא את כרסו ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים. עמד ויצא להשחלם במדעי היהדות במערב אירופה ונעשה שם "מלומד מודרני". צער הניתוק לא ניכר בו, וזו תמיהה. הוא לא היה מתועי הדרך, שנחלשו ממורשת אבותיהם, "נשואי רוח" ו"סחופי אור", ובעולם חילוני לא נשתלו כל עיקר, או רק לאחר לכטי נפש קשים. ככ"בית התהלך בחרבויות ישראל, מוליך ומביא מהתם להכא, מחבר יחד את המידות המעיליות של התרבות הרבנית — "לא ריקם שילח" גם אותו בית המדרש — יחד עם מידות החוקר המדעי, ואין פרץ וזעקת שכר. על

העתקותיו מפנקס כרורי, "ברשומות" כרך ב', תרפ"ב.

בכתובים נשאר גם חיבורו "ראשית זמן ההתשבות בני ישראל בארצות גרמניה". מחקר זה המשיך ותיקן ושינה, כשהכניס חלקיו למאמרו על ר' גרשון מאור הגולה, ואחר כך — למאמר על ר' יהודה החסיד.

כתבי היד מתקופת ישיבתו כנרלין הן העתקי פיוטים ממחזורים לא נודעים ומכתבי היד, שירי יהודה הלוי, רש"ג, ר' אברהם כלפון ופייטנים רבים אחרים. וכן דברי רבנים מגדולי ספרד בשאלות ותשובות דברי מוסר, חומר להיסטוריון.³⁷

ההבדל בין ה"עילוי" לבין המלומד המודרני אינו בספרים שהם הוגים בהם, שהרי הם דנים באותו "חומר". ההבדל הוא בכך, שה"עילוי" יליד התרבות הרבנית, מאמין בקדושת הטקסט ובסמכותו, ואילו המלומד המודרני גורס, שאמונה בה ובכתבי הקודש, או בחלמוד ובמדרשים, לחוד וכיאהר מדעי לחוד.

חילון החיים והחילוניות, לפי כל טיבם ופעולתם מרחיקים מן האמונה, שהמקרא הוא עדות ה' תמימה, היא החכמה העליונה שנגלתה על ארץ, ושהחלמוד מלמד תפיסת ממשות לשעתו ולדורות, את האמת הנצחית ואת תביעתה בזמנים המתחלפים, ובו מבקשים תשובות למצוקות הקיום האנושי, הפרטי והקבוצי. חילוניות פירושה, ששוב אין מבקשים במקרא או בחלמוד תשובות לבעיות המציאות ואין מקבלים את המצוות והאזהרות כתשובות מוחלטות, בחינת "וחי בה", אלא דנים במקרא, בחלמוד ובפסוקים כספרים דתיים מקודשים קדושת דורות, שיש לפרשם בדרך שמפרשים כל תעודה היסטורית. ההיסטוריון הבקורתי-המדעי וכן הפרשן של תרבות המקרא או התרבות החלמודית צריכים למידת רפלקסיה מרובה כדי להגיע להבנת פשוטם של המשמעים, מתוך דעת המירווח שבין הפירוש לבין המפרש. הפרשנות המסורתית נוסדה, כידוע, על למדנות מופלגת ועל מסורת ארוכה של כיאורים, שנמסרו מדור לדור ומרכ לחלמיד בעל פה, ואחר כך גם בכתב, ולא הלכה חמידי במישור הפשט. ה"עילוי" בקי במסורת זו ובא להפרותה. המלומד הבקורתי-המדעי מבקש לגלות, בסיוע שיטות מדעיות, כל המידע האפשרי ומדעי העזר וכליהם את משמעם של הכתובים לדיוקם, כפשוטם ובקשירותם הרחבים יותר, לעמוד על טיבם המדויק של הטקסט ושל הקונטקסט כאחד, על הפשט, לפי שהוא פשט, ועל המשל והסמל, לפי שהם מביעים את המשמעות הרחבה והעמוקה יותר. המלומד משתמש בכל המתודות והטכניקות הבאות לפענח את הדברים שבכתב, שנותנו ממושת הדורות, ולבאר את החידושים ההיסטוריים, לסלק את קשיי ההבנה ולתפוס את המעשים והמאורעות והכוונות על פי זמנם ומקומם. הוא יודע יפה, שעליו לצאת מן "המעגל" ההרמנויטי של המפורש כדי לחזור את האמת ההיסטורית, כלומר — המלומד נחלש מאופק הנחתות של "העילוי" והוא מנסה לשחזר אותן כדי לראותן במירווח כאובייקטים לתקירה.³⁸

לכאורה שייך היה שמחוני לדור נבון, שאך זה מקרוב התמוטטה עליו האמונה במסורת הדת. התמוטטות זו היתה אישית-ייחודית, כל צעיר הוגה, שפרש מבית המדרש, נתנסה בצער הפרידה וגם בשמחת השחרור ובסכנותיו. כשעלה שמחוני על במת הספרות, עדיין ניטש בה הוויכוח על טיבה של היהדות; וזיכרון זה עצמו כבר היה פרי החילון של אורחות החיים והמחשבה של רבים מבין יהודי מוצר אירופה. תחומים רבים של יהודיות נחפזו מקדושת הדת וחשבו כוחה של זו לפרש את המציאות להטיל מצוות על היחיד ועל הציבור בכל הרשויות של העשייה והיצירה. מה רבה היתה המפולת — תיארת במקום אחר.

ההוגים והסופרים בני הדור ההוא, כולם פגועי המשבר, הביעו את הזעזוע איש איש לדרך, אם ברוב עוצמה מושגית ורגשית, בקול ענות גבורה, ואם בקול צנוח חלושה. כולם עדים היו למה שאירע ליהודים לאחר "שבירת הלוחות". במי לא ננעה יד החורבן? מתוך צער הפרידה זעקו מ' פיידברג כיאליק וברדיצ'בסקי, זכור פסוקו עמוק הרגש והמחשבה של ברדיצ'בסקי: "כשאנחנו מנצחים את העבר, הרי אני כעצמנו הנו המנוצחים" — ... סם חיים וסם מוות דבר אחד".

(המשך יבוא)

דיוקנו זה של שמחוני, שאין חבלי מעבר קשים ניכרים בדרכו, נייחד כאן דיבור.

חיבוריו הראשונים מימי נעוריו ובחרותו נכתבו כרוח חניכי בית המדרש הישן, שהלכו בדרך המשכילים העבריים. והם מגלים סגולות של "עילוי", הוא שמר על חיבורים אלה כל ימי חייו, וקצתם גם הוציא לאור, לאחר שקנה לו דעת בקורתית ושימוש בכלי מדע. הם שמורים עד היום במחלקה לכתבי יד והארכיון של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ושם קדאיתם.

הנה חיבור על גדולי התורה בלבוב, עיר אביו זקנו, ששלח אותו הצעיר, כבן י"ח שנים "אל כבוד החכם העורך כה"ע המליץ", וביקש אותו, שיתן מקום למאמר, "המפיץ אור רב על הליכות דברי ימי עם ישראל בעיד חשוכה במדינת פולין, לבוב, בעת אשר ערפל תחולתה". כן העתיק הבחור שמחהוירץ רפים רבים מפנקסי קהילת כרורי, ועשה מעין מאמר, הפותח בלשון זו: "כין כתבי יד אבי זקני, הרה"ג מוהר"ר יעקב נפחלי הירץ בערונשטיין זצ"ל מלבוב, מצאתי העתקות אחדות מפנקס בראדי, ומכיוון שלאחדים מהם יש ערך היסטורי אמיתי: "אערכם פה לפני הקוראים הנכבדים עם הקדמה והערות אחרות". כן כתב בכתביו קונטרס "לתולדות בעל ספר 'פני יהושע'", ובפתחתו העיר: "הגני מוסר בזה לקהל הקוראים תולדות אחד מגדולי הרבנים בארץ פולין במאה החמישית, אשר שמו נכבד בקהל לומדי התורה עד היום הזה, שקורות ימי חייו הן רבות העניין, מפני שבהן נשקפים כמו כראי טלטולי ישראל סבא ונדודיו ואופני חייו".³⁶ גין זכור היה ל"פני יהושע", כמסופר לעיל, מצד אמו. במגילת יחסין אחרת, מצד אביו, עסק בשנת תרס"ב בחיבורו, "לדברי ימי ישראל בארצות ליטא ופולין על פי רכני קהילת הורודנא בימי הועדים בליטא". על כסא הרכנות ישב שם ר' נתן ב"ר שמשון שפירא אשכנזי, בן דורו של המהרש"ל ומצאצאיו היה ר' נתן נטע שפירא, רב בקרקא ומחבר הספר "מגלה עמוקות" ועוד ספרים בקבלה ובהלכה. כמה מרבני סלוצק היו יוצאי חלציהם, וקרוכים להם היו בני משפחת שמחהוירץ, היא שמחוני. חיבור אחד דן בקהילת דובנא וחכמיה, שישבו בה עוד אחרי גזירות ת"ח ות"ט ארבעת אלפים יהודים. בימי בחרותו, כבית אמו, הרבה שמחוני להרץ מכתבים ארוכים, מלאים חידושי חקירותיו בתולדות גדולי הדורות, במנהגים ובחקנות של קהילות ובעניני כרונולוגיה. לשלמה באכער (בובר) כתב ממינסק בשנת תרס"ד, והוא אז בן עשרים, על סדר הזמנים של חכמי אשכנז, הוא פתח בנוסח התארים, המקובל בספרות הרבנית: "שלמה רבא לגברא רבא, הרב הגדול מעז ומגדול, פאר חכמי זמננו ונור חוקר דורנו" וכו' מאלפות ביותר האגרות הארוכות והמלאות דברי מחקר וגם רעות והערות, ששלח לש. א. הורודצקי ולי קלזונר, והמוכירות אגרותיהם של הומאניסטים איטלקים בתקופת הרנסנס.

העיסוק במגילות יחסין ובפנקסי קהילה התחיל להיות רווח בתקופת ההשכלה העברית, כגון שרשי" פין כתב על "קריה נאמנה", היא העיר וילנא, ומגמה זו נחפשה אחר כך במחקר ההיסטורי היהודי הן בגרמניה והן בפולין. שמחוני היה גם מדגיש את החשיבות ההיסטורית של המגילה או הפנקס, אבל העורכים ראו, ואולי בצדק, רק המוני פרטים והתקשו למצוא את הקשרים ומשמעותם הכללית לתולדות העם היהודי, ועל כן לא הדפיסו אותם.

אמנם לימים נדפסו, בקצת תיקונים ושיפוצים, עם מכוא והערות.

36 ראה לעיל הערה 6. חיבורים והעתקים אלה שמורים, כאמור, במחלקה לכתבי יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ויבואו על תברכה הספרנים, שסייעו בידי לעיין בהם.

37 אני מניח, שהן אותן החוכרות שתיאר דוידזון מרובים בהן ביותר העתקי פיוטי הלוי מכתבי יד שבברלין ורשימות על חייו, קצתו על פי דוד קווינמן, אבל יש שם גם העתקים מדברי בעלי התוספות או עליהם, כנראה לצורך חיבוריו על ראשית היהדות האשכנזית.

38 במקרה דנן מחברי הפיוטים והקניות, עד אחרוני הפוסקים, כגון החת"ם סופר, שפכו את לבם לפני אביהם שבשמים, ואילו החוקרים שד"ל, היידנהיים, צונץ, זק"ש או שמחוני, עושים תפילתם ותחיתם של אלה לאובייקט של חקירה מדעית. אפשר שאש הדת של הפיוט לא כבתה גם בלבם, אבל בתור חוקרים כיוונם אחר.

כרמות מוסדות ומפלגות, ערכה מלחמה על הציונות, על מגמת הבניין והעשייה של ממש כשיבה לארץ המולדת העתיקה. התרבות הרבנית צמצמה את האנרגיה הרוחנית של האומה והכניסה אותה לדפוסים צרים, ולפי כל טיבה ועיקרה היא עומדת מחוץ לתחום המדעים והטכנולוגיה. שמחוני בודאי לא התבייש בבית המדרש, אבל ביקש לחקן את רוחו. הוא לא עמד מרחוק, על כן היו לבטי-נפשו מעטים בערך. "לא תמוט, אוהל שם! עוד אכנך ונבנית!" — אמר בלבו, עם המשורר, ועמל לייפות ולהעשיר את אוהל-שם במיטב הדעת של מדעי הרוח באירופה ורשומותיהם.

אבל התרבות הלאומית הישראלית לוחמת גם בחזית שניה. עם תרבות האמנציפציה היהודית וגידוליה הרעים: היסח הדעת מן הארציות הישראלית העצמית, ובחוגים רחבים — אפילו דחייה נמורה; התנכרות לנחלת אבות, שהטביעה על יהדות מערב אירופה חותם זר ומוזר, להרבות נישואי תערובת והתבוללות כדי עקירת היהדות. כבר הזכרנו את ההשפעה הרעה של ביקורת המקרא הקיצונית במאבקים בשתי החזיתות מבקשת התרבות הלאומית הישראלית, כפי ששמחוני ראה אותה. לקנות לעצמה את כל הטוב והמעולה שבשתי תרבויות ישראל אלה, כדי להמשיך את רציפות חוסנם של דורות יהודים, שעמדו כנגד רוחות הנכר. בחיבוריו ביקש להראות כיצד משוררי ימי הביניים נאבקו עם רוחות הנכר בגלות ספרד כדי לקבל מהם את התוך הטוב ולזרוק את קליפתם.³⁹

שלושה מאמרים מקיפים ושלוש רשימות ביקורת

הספר כולל שלושה מאמרים מקיפים ושלוש רשימות ביקורת: מחקר על שירת ר' שלמה בן-גבירול, הערכת ר' יהודה הלוי כמשורר לאומי ודיון בשירה הלאומית של ח.נ. ביאליק; ברשימותיו דן י.נ. שמחוני בתזיונות הכלליים שבשירת ימי הביניים ובפרטי פרטים לרגל ביקורת עבודותיהם של גדולי חוקרי השירה העברית שבדורו: בראדי, דוידון והחוקר הצעיר ב"צ הלפר. (ביאליק ושמחוני השלימו את שורת החוקרים הראשונים במעלה במקצוע זה, קודם לייסוד המכון לשירת ימי הביניים על ידי ז. שוקן ועליית דור החוקרים הצעירים: ח. שירמן, א.מ. הכרמן, מ. זולא, שלום שפיגל ועוד.)

המחקר על שירת רבי שלמה בן גבירול נדפס בשלושה המשכים ב"התקופה", כרכים י"א, י"ב, י"ג, שיצאו לאור מטבת אדר תרפ"א עד תשרי-סכלו תרפ"ד. בשנים לב למצב הכינוס והמחקר של השירה העברית בימי הביניים היה זה מפעל חלוצי ושיא יצירותיו — העפלה נועזה. צא ולמד: שירי הקודש של פייטני ימי הביניים היו מפורזים במחוזות רבים, מהם מחזורי קהילות נידחות. ככתבי יד, כקבצים וככתבי עת, ולא נמצאה אפילו רשימה שלמה ומדויקת משירי הקודש של גבירול, יהודה הלוי או ר' משה אבן עזרא. מצבם של שירי החול היה גרוע עוד יותר. בתחילת המאה הכריז הרב הד"ר חיים בראדי כהקדמה לדיוואן הראשון הגדול של שירי יהודה הלוי: "הוצאת כל שירי יהודה הלוי יותר שיש בה תועלת לדורשי החכמה ולאחזי השירה העברית ומכבדה, היא גם חובה לאומית אשר אין אנחנו בני חורין להבטל ממנה", ולהלן הוא מתריס: כל עם מכבד את משורריו, "ועם ישראל, עם הספר, מה הוא עושה למשורריו?... מה עשה ישראל לענקים הגדולים אשר במשוררי עמנו?"⁴⁰ בראדי הדגיש, כי יש לגול את החרפה ולעשות למען כבוד עם ישראל, שיחזו שיריהם ידועים. כעשרים ושלוש שנים אחרי כן בא ביאליק וגילה צורך חדש בכינוס שירת ימי הביניים: "אחרי כתבי הקודש ואגדת התלמודים והמדרשים, אין ספק, כי אין לך מקצוע גדול ביצירת הדורות כולם מן השירה הספרדית". באסופות מדעיות לצרכי חקר בלבד לא די לו למשורר המכנס והחוקר. מצות השעה, שאין להחמיצה, הוא הכנסת השירה הזו מרשות המחקר המדעי אל רשות הרבים של ספרות הדור, כדי להרבות את רכושו הרוחני היום ולעצים לבוא: "שירת ספרד אינה כשום פנים 'כמות מבוטלת'. עוד כוחה אתה לכשם מריחה גם את יצירת הדור כמלאותה את החלל הריק שבין שירת התנ"ך לשירת זמננו".⁴¹

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מן הגליון הקודם)

סאת אפרים שמואלי

שמחוני היה מן המעטים, שהיה מקורב לברדיצ'בסקי, המתבודד והמסוגר כהדר עבודתו, וצעיר ממנו בערך רק בתריסר שנות חוויה של אדם מישראל. אמת, ברדיצ'בסקי יותר משאל "לאן?" תהה "מניין לנו?", יותר משמצא תכלית והתווה דרך, חקר ובדק כיצד נתגבש העבר ונעשה כוח כופה, הדוחה יהודים מפני היהדות. שלא כמוהו היה שמחוני ציוני נלהב וגם את העבר לא ראה כמשא כבד מדי, שיש לפרקו, ונהפוך הוא. מבחינה זו היה מלומד "עילוי", שאמנם יצא מאופק ההנחות של היהדות המוסרת אבל כל ימי חייו ביקש לאחות את הקרעים. הגשר הראשי בין העבר לעתיד היתה האידיאולוגיה ה"לאומית" שמכוחה נחזו לו יצירות הדורות כגילוי הרוח הלאומי, כביטוי מובהק לכוח עמידתה של האומה ביסורי תולדותיה בגלירות, כקניני רוח האומה, שיש לכבדם ולחכמם. גשר אחר היתה התקווה לעתיד לאומי בארץ ישראל: יש תנחומים לאכזרה.

שמחוני הוא אחד החוקרים המחוננים ביותר מבני התרבות הלאומית הישראלית בראשית הסתערותה של זו על התקלות של תרבויות שקדמוה. התרבות הלאומית הישראלית נוסדה זה מקרוב עם "עת לטעם" ו"עת לעשות", עם "שאלה נכבדה" ו"לא זה הדרך", עם "מדינת היהודים" ו"אל-הציפור", וכמובן, עם בניין פתח תקווה, רחובות ודגניה. הרך הילד גדל על ברכי "היוצרים והבונים" של הספרות העברית החדשה ושל מנהיגי הציונות והוגיה. התרבות הלאומית הישראלית לחמה מתחילת כרייתה בשתי חזיתות על ביסוס חידושיה בגישתה לאדם מישראל, לארץ ולארציות בכללה, כלומר בגישתה למעמדה של האומה בעולם הזה ובתנאי חייה המוחשיים. החזית האחת היא מלחמתה בתרבות הרבנית, זו שהתלמוד והלכותיו ומדרשו, הם לה עיקר ההוראה לחיי העם היהודי. תרבות זו ביקשה כל הימים להחליש את השפעת הארציות וחשיבותה בתולדותינו, ולהטות את דעת הקטנים עם הגדולים לתלמוד תורה ולקיום המצוות לשם שמיים, למען נצח ישראל שמעל לזמן ולמקום. תחילת ברייתו וגידולו של טיפוס "העילוי" היא במדינת פולין וליטא, שבהן היה עמוד התורה נאמן: "המפורסמות אינן צריכות ראייה, שלא היה כל כך הרבה תורה בכל תפוצות ישראל כמו במדינת פולין. בכל קהילה וקהילה היו חופסין ישיבות והיו מרבין שכר לראש ישיבה שלהם, כדי שיוכל לתפוס ישיבה בלא דאגה ולהיות חורונו אומנותו". רבים סבורים, שבדברי רבי נתן נטע האנובר מפורסמים אלה בספרו "יוון מצולה" הם גזומא, אידיאליזציה של עבר, שחורב עליו מקרב בגזירות ת"ח ות"ט. אבל בודאי עדיין היו יפים למזרח אירופה שלפני לידת שמחוני.

כשנתבגר החוקר, ראה עין בעין כיצד צורה התרבות הרבנית, להלכה ולמעשה, את העשייה המוחשית לצרכי יישובו של עולם ויישוב ארץ ישראל, על פי תביעות הזמן החדש, וכל עצמה שאפה לרוחניות, שאינה יונקת כוחותיה משורשי אדמת מכורה ואינה צריכה להם כל עיקר. הוא גם ידע, שתרבות זו הולכה שולל את המוני היהודים, שביקשו מוצא מצרות הגלות, ולא הכינה אותה כראוי לעמוד על נפשו, לא כהומר ולא כרוח, כמאבק עם שונאיהם. ולמרה הרעה: משנתארגנה תרבות זו

הגלות. הרעה הגדולה ביותר שבגלות היא "רוח הגלות", שגלויה יאוש. פאסיביות. חלומות כלבד, הזיות. עד ימי הלוי לא שמענו, מעיד שמחוני, שיהודי, כדי להיות שלם מבחינה דתית, בן עולם הבא, חייב לעמוד ולקיים את מצות יישוב ארץ ישראל. קרושט הארץ היתה רק מצות אנשים מלומדה ולא חייבה למעשים. לעיני המחבר כבר היו שני כרכי הדיוואן של שירי יהודה הלוי שהוציא לאור בראדי. דומני, כי הכרך השני, שנדפס בשנת תר"ע, עורר את שמחוני לחבר את מאמרו. כי באותה שנה הוא מודיע לש.א. הורדקי: "מאמרי על דבר ד' יהודה הלוי בתור משורר לאומי כבר שלחתי לידדנו יעקב כהן, ולא אדע מה משפטו". כדאי לקרוא המשכו של מכתב זה: "תילקתי את שירה המשורר לשלוש חקופות, שירה הנודע, השירה הדתית ושירת ציון. בתקופה הראשונה היה המשורר אפיקורי, בשנייה מיסטי גדול, ובשלישית לאומי כמובן היותר נעלה של המלה הזאת. וכמובן לא התייחסת אל המשורר כאופן הראציונליסטים שלנו, הרודשים תמיד לגנאי". על המכתב עדיין חתם י.ג.ה. שמתהווץ, רק עם מאמרו הראשון בדפוס שינה את שמו. כשעתו הרעיש את עולם הספרות העברית הקטן, כי היה חידוש גדול. רק בגרמנית היו כמה חיבורים דומים לו (למשל מאת דוד קופמאן משנת 1877, ששמחוני העתיק ממנו כמה פרטים⁴²). אבל כאן מצא הקורא הציוני הסברה מקפת של בעיות הגלות והגאולה בימים ההם ברוח הזמן הזה. אף כי היום נראים לנו הדברים כמוכרים ביותר עדיין יש בהם עניין הן לעצמם, להכרת שירת הלוי ודמותו, והן להבנת הלך הרוח בתנועת התחייה הציונית, שביקשה לה את גיבורה ופייתיה ב"תור הזהב" בספרד.

המאמר ל"שירתו הלאומית של ביאליק", שנדפס בשנת תרע"ז ב"העוגן", מאסף לספרות, עורך ע"י יעקב כהן. קובץ ראשון, ורשה, מיוחד במינו בספרות הביקורת העברית, אלא שלא נתנו עליו את הדעת כראוי לו. אין זה עיון בפואטיקה אלא ביחס השירה לציבור, על דרך מחקר היסטורי-איראולוגי מובהק: הוא מביע את האדיאולוגיה הציונית של שמחוני וכני דורו ואת הלך רוחם ב"תקופת המעבר". יש להשוות אותו למאמרו של י.ח. ברנר, "הנאמן" שנדפס שנה לפני כן, בקובץ "בשעה זו", ב', והוא כלול עכשיו בכרך ד' של כל כתבי ברנר, הוצאת שטיבל-דבר. נראה לי, שמאמרו של שמחוני אינטנסיבי יותר הן בצער על פגמי הגלות, שהתבלטו בשירת ביאליק, והן בקיטרוג שהתקפה והאמונה אין קולן נשמע בשירה זו, על פי דעת המבקר. ■

סוף בגליון הבא

39. מלחמות אלה בין התרבויות תיאוריות בספרי שבע תרבויות ישראל: עיון חדש ביהדות ובתולדותיה, יחידו, תש"ס, וראה שם בעיקר הפרק האחרון. 40. דיוואן, ספר כולל כל שירי אביר המשוררים, יהודה בן שמואל הלוי, הוצאת מקיצי ירדמים, ברלין תרס"א, ספר ראשון, שירי חול, עמ' א. 41. שירי רשביג, מהדורת ביאליק ורביצקי, כרך א', ברלין תרפ"ד, עמ' א, וכן דבריו בהקדמה לשירי רמב"ע ובכמה מקומות במאמריו ובהרצאותיו. 42. ר' שלמה אבן גבירול, שירי חול, ירושלים תשל"ה. כן ראויים לתשומת לב מהדורות שירמן, רשביג, שירים נבחרים, ספרי המופת לבתי הספר, קובץ שירי חול לרשביג עמ' כתבים מן הגניזה ומקורות אחרים, כונסו ונערכו ע"י נחמיה אלוני ודב ירדן, ירושלים, תשכ"ט 120 השירים שבקובץ זה קיימו בדיוק את תפילת שמחוני "לינס" של מציאת "גניזה", והיו עוד המצאות כאלה. א.מ. הברמן הוציא את ספר הפנינים וכן מהדורה חדשה לס' ר' שלמה בן גבירול וקצת בני דורו לשניאור זק"ש, תשכ"ז.

43. שוב באותו עניין: שמחוני היה רועק, וידוע, שעזובו עבר לידי יעקב קלצקי, אבל בארכיון הציוני, שבו נמצא עזובו קלצקי, אין דבר משל שמחוני כנ"ל. מחברותיו הוצאו מעזבונו קלצקי ונמסרו למחלקה לכתבי היד, שכבר הזכרתי כמה פעמים, והמשך המאמר על גבירול או החיבור על הריב"ש ועוד דברים, שהניח אחריו, נעדרים. א.ר. מלאכי משער במכתבו (ראה הערה 6): "אולי נמסר עזובו לידי אחותו". זו השערה שקשה לדחותה. בודאי לא רובו, אבל חלקו אפשר.

44. חוברתו הלמדנית והמלאה התלבוות דתית-לאומית של הדי"ר דוד קופמאן, ברוח נרץ מורו, סייעה לשמחוני לברר כמה פרטים, אבל היא עסקה בעיקר ב"הכוזרי", ראוי לציון, שחיבור זה משנת 1877 (בגרמנית), הרכבת הרצאות של קופמאן בטקס הסיום בבית המדרש לרבנים בברסלוי, מהלל ביותר את הלשון העברית, שרב עושרה להביע ששון ויגון, אהבה ויסורים, צבעים וצלילים וריגשת לב, ובכך "אין שום לשון בעולם דומה לה".

שמחוני הושפע בלא ספק משניהם, מבראדי ומביאליק, כשעמד לחבר מונוגרפיה שלמה על גבירול, ראשונה להיקף, לא רק בספרות העברית, ולהבאת שירים שלא נודעו עד אז. היום כאשר מונחים לפנינו שבעת הכרכים של שירי גבירול במהדורת ביאליק ורביצקי, שלושת הכרכים במהדורת דב ירדן, וכן הכרך במהדורת חיים בראדי וחיים שירמאן ועוד⁴², קשה לנו לחאר את הדלות שמצא שמחוני, כשניגש אל מלאכתו: כ-60 שירים במהדורת י.ל. דוקס, תר"ח, 29 שירים במהדורת שניאור זק"ש, תרכ"ח, ועוד כמה שירים נוספו עליהם באסופה של בראדי, "שיר השירים", תרנ"ח-תר"ס. אלה היו הקבצים היחידים אשר לפניו. באמת, מחברות ולא קבצים. השאר עדיין היה מפוזר ונידח בדפוסים ובכתבי יד.

מאמרו של שמחוני פותח בכינוגרפיה של גבירול, ומכיוון שהעדויות ההיסטוריות מועטות, יש צורך ב"דמיון מדעי" לחפוס את החושים הדקים שבין הפרשיות הקטנות ולארגן מהם סיפור חיים. העוסק בתחום זה – מדגיש המחבר – חייב להתחיל מכראשית: על כן הוא מרחיב את הדיבור על צמיחת ספרות התפילה והפיט ומדגיש את "המהפכה" שנתחוללה בספרד עם התעוררות הרצון להביע בעברית את כל צרכי הרוח וכאילו לדלג על פני התרבות התלמודית אל מסורת הצירה המקראית. "מהפכה" זו היתה פרי אינדיבידואליזם יהודי, שהתבטא בהתעוררות רגשית ושכלית עצומה. שמחוני היטיב להסביר את תולדות קהילות ישראל בספרד ב"תור הזהב" ולהראות את גודל ההבדלים בין לבין הישוב האשכנזי ותרכותו. רצון הגאולה של יהודי ספרד היה מכוון בעיקר "לצרכי פרות נפשם ולסוד שלימות יצירתם". שירת היחיד של גבירול היתה חידוש גמור: לא נכתבה כמוה מימי חזיונות הנביאים וצקן-לחשם של בעלי התהלים. מאלפת ביותר הוצאת המחבר על השירה הערבית ברורות ההם שאמנם היתה כולה שירת חול בלבד, והשפעתה על העברית. הישגיה לא נתקבלו בלי מאבקים ושינויים: יתוח שירי גבירול לפי סוגם וטיבם ומשקליהם מראה את רוב כוחו של המשורר הצעיר, שנעשה "אבי השירה העברית בספרד".

עניין מדינה ימצא הקורא בהשוואת דרכי השירה העברית בימי הביניים לסגנון הציור הערבי (המוסיקה) והאדריכלות הערבית. מחבר, שגבירול ביקש לעצמו צורה עברית מקורית. אף כי לא היה משורר לאומי מובהק, שלא כיהודה הלוי, היה על פי דעת שמחוני "אחד הסוכלים והחולמים הלאומיים הגדולים שלנו, שנשא כלבו את יגון כנסת ישראל וחלם את חלומה הנצחי – חלום הגאולה". המחבר אינו חושך מן המשורר גם דברי ביקורת (סירובל, קלישאות). המאמר הגיע עד "כתר מלכות", והוא חשב לסיימו ולהוציאו כצורת ספר. כמו שהבטיח בגמר ההמשך השלישי וגם כמכתבו לדירדון, כנ"ל. אבל סיפו של המאמר לא נמצא עד עכשיו בין כתוביו, לא בעזבונו לא בעזבונו קלצקי⁴³.

המאמר על יהודה הלוי, בכור יצירותיו בדפוס, שיצא לאור בקובץ "העברי החדש", א', בעריכת יעקב כהן, תרע"ב, הוא מסה היסטורית-רעיונית נאה לקריאה, שאין בה חידושים מרעשים כשביל הקורא בימינו. הוא נתחזן בה לקהל קוראים רחב, המבקש חיזוק בעבר למחשבתו הלאומית. המאמר מכאן טיבה של "שירת הגלות", החסרה "האחזיה בקרקע והרענונות", ואופקיה צרים. הגלות נתפסת לו לשמחוני הצעיר כחקופת קפאון ופאסיביות, "אין בה מן השאיפות הטבעיות של האדם התי, המרגיש את כוחו ושמה בפעולתו". בגלות העולם מפסיד מיופיו. אבל הרגש הלאומי החזק דלק כנו תמיד בלב עם ישראל והאיד דרכו לעתיד של גאולה. יהודה הלוי לא גרס את שתי התשובות הטיפוסיות לבעית הגלות, הלא הן כריחה מן התיים על ידי סיגופים ותורת מסתורין או הצדקת הסבל הגלות על חטאת העם, "כי לך ה' הצדקה ולנו כושת הפנים". כנביאים כשעתם, כשכת ישראל בארצו, שהאמינו בכוח הפועל ושירדעו "שבמקום שיש אפשרות הפעולה יש גם אפשרות הגאולה", עמד יהודה הלוי ועשה מעשה נועז, הוא עלה לארץ ישראל – לשמש דוגמה לאחיו.

המחבר מראה את הזיקה הישירה של שירת ספרד לתנועה הציונית בימינו; המרד באי-טבעיות של הגלות. יהודה הלוי הוא רופא-פתולוג של

ד"ר י.נ. שמחוני דיוקנו של חוקר "עילוי"

(המשך מן הגליון הקודם)

זאת אפרים שמואלי

את שירתו של ביאליק, סבור שמחוני, ניתן לתפוס רק מתוך הסיטואציה המיוחדת של העם ב"דור המעבר". לא משורר העולם הישן ולא משורר התחייה הוא ביאליק, אלא משורר הגלות האחרון, שמציע את כל מורויה, ולא מעט גם בפובליציסטיקה פיוטית, (כגון ב"המתמיד"), ולא ראה בנחמה, לא נותרו אלא קדושם דמעתו והטבע, כלומר — שירת הטבע לאחר שירת נעוריו הראשונה אבדה לו לביאליק האמונה ברצון קיומה של האומה ובכוחות קיומו, בזמן שבו נחלש הלחץ מבחוץ ו"נשכרו הלוחות".

המאמר עומד על ההבדל בין דורות הגלות לבין "דור המעבר" ומעורר, בעקבות שירי ביאליק, שאלות נוקבות, על ערכי גלות, שנוסדו לשעתם ונעשו קבע, על ייחודה של הלאומיות היהודית, שהיא לו לצעיר "הנאור" בדור המעבר הכרח פטאלי, ערכי הגלות, שנוסדו כדי לשמש תריסים ומצודות להגן על חיי העם בנכר, קשה לפסוק ולאמר עליהם בביטחה, אם מכתחילה היו "אות חיים או סימן קיפאון מיוחד", אבל — אחת היא לנו עכשיו. בדור המעבר מרוכזים המתיאשים והציניים, אבל יש בו גם חזקים. "החזקים הם העומרים בניסיון שהתגברו על מרי שיחם ומירת הרחמנות על עצמם והתנדבו לכניה הגדולה", המחבר מטיל ספק, אם ביאליק שיך לאלה, בתקופת שירתו השניה לאחר שזנח את האמונה באוהל שם שייכנה ובמעשים "ביום קטנות", שיחישו את הגדולות. "מפני שנאחזו לפשרות של החיים היתה שירתו לקינה ולאכל" שמחוני מנסה להסביר מדוע וכיצד רוגז היהודי על עמו ועל עצמו: הוא רואה עצמו בן לאומה אומללה, ביאליק ראה את האומה כספינה בלי קברניט מטרופת בלב ים, ואין נוסעיה קמים להצילה, והוא מייסר את העם במילים עקרביות, שלא נשמעו כמוהן מימי הנביאים. באמת היו הגבראים וחז"ל מלמדים זכות על ישראל: "אומה זו נאה היא אלא שהעניות מנוולתה", משולה היתה האומה בעיניהם למרגלית המתגוללת בעפר, ואילו כשירת ביאליק אתה מוצא קצף מחלל הקדושים, נפוץ והרס, הוא מורד באלוהים, כלל כל הערכים, ואינו יודע פשרה: "יופע מיד, ואם לא ימוגר כסאו לעד!". ב"עיר ההרבה" אין מרוח הנבואה, שכן הנביאים לא הציגו מעולם את אלוהים עצמו כפרובלימה, חסרים לביאליק "כל יסודות הנבואה התוכניים" "בעיר ההרבה" היא באמת "קינת אלוהים מרעישת, היותר מרעישת בספרות העולם". היא הספד על עם ועל אלוהיו, שירד מנכסיו ומעין בשורת "מות אלוהים" של ניטשה. אמנם מבקש ביאליק לדבוק בשכינה חדשה, אבל אין בו אמונה בכוחות הצירה של העם, והוא נושא מן העולם הישן ואינו רוצה, או יכול, להכיר בשום חדש פורה. הצעירים היהודים ב"דור מעבר" זה, שמרד במיצוה ובאלוהים שירד מנכסיו, הם אמנם אנשים עצובים, בלא שמח חיים, אבל הם מאמינים, כי עולם חדש יקום על תילו של הישן. כשירתו הלאומית לא כישר להם ביאליק של גאולה. אבל מלבד ביאליק בעל הקינות והתוכחות, הרי יש עוד "ביאליק שני", משורר "הבריכה", ששירתו תעמוד לדורות.

המאמר גדוש שאלות ותהיות, קצתן כרוחו של ברדיצ'בסקי, אבל הוא

גם מביע את רצונם העז של "הנאורים" (דוק, לא "המשכילים") בני "הקופת המעבר" לבנות עולם יהודי חדש, בוקעת ועולה ממנו הדיעה, שאפילו תאמר, כי האידאולוגיה הציונית מכסה על דלות כוחות העם, על פי ראיית העובדות המפוכחות, זו הראייה המדכאה, שהביעו שירי ביאליק, הלא האוטופיה הציונית רב כוחה להלהיב את נפש הצעירים, בני דור המעבר, ולדומם מעל לעובדות — לשנות במעשים. השירה הלאומית של ביאליק היתה אוטופית, מובן, שאין זו ההשקפה המקובלת עלינו היום על שירת ביאליק.

המאמרים הרבוא כאן כלשונם, בתיקונים קלים ובמילוא הכתיב החסר, כמונוגרפיה על רשב"ג הוספת שמות הפרקים וכתורות מישנה לעניינים, כן חילקתי דפים צפופים לפסקאות.

על הרשימות

מבין שלוש רשימות הביקורת בקירוב, שפירסם שמחוני על כמות שונות, וכולן לא רצויות מרפרפות וחטופות, אלא מאמרי הערכה, החודרים לפרטי פרטים והמעמידים את הספר במקומו הראוי לו, בחרתי בשלוש. הן משלימות את מחקריו בשירת ימי הביניים, כל הימים התפלל שמחוני ל"נס" של מציאת כתבי יד או דפוסים ראשונים, ובהם פיוטים לא נודעים, הוא ציפה ל"גניזה" חדשה, ואמנם תקותו נתקיימה, אף כי לא לפתע פתאום, לא במציאה אחת גדולה ומרעישת, אלא קו לקו, במשך ימי שני חייו הקצרים התגלו כמה וכמה שירים, והיה צורך גדול לרשום את כל השירים כולם של יוצרי ימי הביניים בסדר מסוים ולהוציאם לאור, מסודרים ומבוארים. נוסף על כך הצורך להגיש מבחר שירים לעם.

פרופסור ישראל דרדזון נטל על עצמו את המשימה הקשה לחבר את אוצר הפיוט והשירה מימי התנ"ך עד תקופת ההשכלה על פי סדר אלף בית והוציא את הכרך הראשון בשנת תרפ"ה. שמחוני עוד הספיק לכתוב על ספר זה הערכה מאלפת, שבה סיפר את תולדות המאמצים לחבר רשימות הפיוטים והפיוטים ושיבח את ספרו של דרדזון שהוא "דבר קרוב אל השלמות". ספר זה נועד למלומדים, ואילו הספר "מבחר השירה העברית", שהוציא לאור הרב הר"ר חיים בראדי, בהשחתפות הר"ר מאיר וינר, בהוצאת אינול בליפסטי, בשנת תרפ"ב, לא מעט בהשפעת יועצה סטיפאן צוריג, נועד לקהל קוראים רחב. "בספרנו זה — כתב בראדי — כוונתנו לתת לפני הקוראים קבוצה ממיטב שירתנו... שירים שיש בהם לב ונפש, רגש ומחשבה, הור ויפי, וראוי להם שיעמדו וישארו לגאון עולם, משוש דור ודור". בא שמחוני ובדק, אם אמנם כל השירים שבאנתולוגיה זו ראויים לכך, ואלו שירים מן הראויים חסרים בה, המבקר הבקי משבח את העורכים המהדירים ומעיר כמה הערות, כולן בעין יפה, מוסיף ומחקן ומעניק מאוצר ידיעותיו ביד רחבה.

ספרו של ר' משה אבן עזרא על השירה העברית בספרד, טיבה ודרכיה, יחסה לשירה העברית ומידת עצמאותה, היה גנוז בכחב"ד ערבי עד שבא כ"צ הלפר ותירגמו לעברית. שמחוני סייע בעריכה ובהגהה, ואי, שטיבל הוציאו לאור, זמן קצר לאחר שהמחבר הלך לעולמו, כמסופר לעיל, הספר נקרא בשם "שירת ישראל" אף כי זה מקרוב יצא לאור חרגום חדש של כתב היד הערבי מעשה ידי א.ש. הלפין, והוא מלווה מכאן. הערות ומראה מקומות לרוב, ודברי המשורר-המחבר נתלכנו למד, יש עוד ענין רב במאמרו המקיף של שמחוני על הספר, חרגומו הראשון, המבקר פותח בתולדות כתב-היד וחרגומו, מביא את תוכנו במפורט ומעיר הערות מרובות לגופי העניינים ולמלאכת החרגום. מאמר ביקורת זה הוא מן המעולים שבחיבורים הקצרים של המחבר, מלאכת מחשבת לדוגמא.

ולסוף: שמחוני לא זכה עוד לכרך על מפעלו של ח.נ. ביאליק בכינוס (בשותפות עם י.ח. רבניצקי) שירי רבי שלמה אבן גבירול ולהעיר עליו את הערותיו. שני כרכי מפעל זה יצאו לאור בשנות חייו האחרונות, ובשניהם נזכר, שהדוקטור י.נ. שמחוני גילה, העתיק וניקד כמה וכמה שירים שהוכנסו לשירי החול ושירי הקדוש כמהדורת ביאליק, וכדברי המשורר-המהדיר, "למען החיותם חיים חדשים".